

ROMÁNIA – NEMZETÁLLAM – AUTONÓMIA

JOGALKOTÁS ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

MANZINGER KRISZTIÁN
egyetemi adjunktus (KRE ÁJK)

Kevés téma van, amely a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó magyar nyelvű szakirodalomban többször tárgyalt, mint a főtételben jelzett három szó kapcsolata. A köztük levő viszony vizsgálata annak rendezetlensége és az autonómia-diskurzusok állandósága miatt minden időben indokolt, de a 2018-2020-as időszakban különösen.¹

Jelen írás fókuszát a nemzetállamisággal kapcsolatos román jogi szabályozás és a romániai társadalmi valóság közötti különbség képezi, így elsősorban az elmúlt évszázadban a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos alkotmányos szabályozás fejlődésének és tartalmának, illetve a magyar közösség számára kínált integrációs stratégiáknak az áttekintése. Nem célunk a romániai magyar közösség autonómia-törekvéseivel kapcsolatos szakirodalom megisméltése,² sokkal inkább a román ellenérzések hátterének megvilágítása, illetve az autonómia-törekvések eddigi kudarcai kapcsán bizonyos következtetések levonása. Nem célunk a román alkotmányfejlődés folyamatának ismertetése sem, annak hangsúlyozása azonban szükséges – és ennek több példáját is látni fogjuk – hogy a román alkotmányfejlődés nem szerves, hanem többnyire belső és külső impulzusok által vezérelt folyamat, ami jelentős társadalmi-politikai sérülékenységet eredményez.

1 2018. december 1-jén volt a kelet-magyarországi területek Romániával való egyesülését kimondó gyulafehérvári népgyűlés centenáriuma, 2019. december 9-én pedig annak 100. évfordulója, hogy Románia aláírta a kisebbségvédelmi szerződést. A trianoni békeszerződés aláírásának 100. évfordulója 2020. június 4-én lesz.

2 A kérdés kapcsán lásd BAKK Miklós: Az autonómiatervek két szakasza Erdélyben 1989 után, *Magyar Kisebbség*, 2004/1–2, 39., BOGNÁR Zoltán: *Romániai magyar autonómiakonceptiók. Az 1989 és 2006 között kidolgozott törvénytervezetek*, In: FEJTŐ Ferenc – SALAT Levente – LUDASSY Mária – EGRY Gábor – BOGNÁR Zoltán: *Autonómia, liberalizmus, szociáldemokrácia, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány*, Budapest, 2006, 85–117. A tervezetek összefoglalója megtalálható: <http://adatbank.transindex.ro/belso.php?alk=48&k=5> (2019. 10. 24.)

1. Nemzetállam és autonómia

A XVIII. századtól teret nyerő nemzetállami gondolat az államterület gazdasági-társadalmi életének egységesítését a központ politikai és gazdasági dominanciájának kiterjesztése, az adminisztratív kontrol, valamint a kultúra standardizálása révén kívánta biztosítani. Az új, sokszor inkább célnak, mint fennálló valóságnak tekinthető keretben a közös nemzeti nyelvhez, identitáshoz és kultúrához tartozás a bizalom, a szolidaritás és a területi stabilitás előfeltételei lettek.³ Az elmúlt évszázadok során a nemzetállamok ezt az egységesítést (etnikai homogenizációt) különböző, a kisebbségek fizikai kiirtásától vagy kitelepítésétől kezdve a nyelvi-kulturális asszimilációjáig húzódoan széles spektrumú tevékenységgel próbálták elérni.

Már az állam *hivatalos* nyelve – vagyis olyan nyelv és kultúra, amelyet az állam elismer, sőt előír az állami intézményekben, valamint eljárásokban – is egyértelmű előnyére van azoknak, akiknek az adott nyelv és kultúra a sajátjuk, hiszen könnyebben tudják betölteni a közigazgatás, oktatás, politika és gazdaság pozícióit.⁴

A klasszikus nemzetállam – elsősorban politikai elitje, társadalmi vezető csoportjai és értelmisége révén – a nyelv- és identitáspolitikát céltudatosan végzi: arra törekszik, hogy hivatalos nyelvének presztízsét a kisebbségi nyelveké fölé emelje és ezáltal a kisebbségeit az asszimiláció, de legalábbis a kétnyelvűség irányába tolja. Ennek nemzetállamiság szempontjából vett hasznosságát a történelem számtalan példával mutatja: ha az egy állami keretben együtt élő nyelvek közül az egyik az állam működéséhez kapcsolódik és a modernitást, míg más nyelvek a lemaradást jelentik meg, akkor az utóbbiaknak hosszú távon nincs esélyük a fennmaradásra.⁵

3 KYMLICKA, Will – BASHIR, Bashir (eds.): *The Politics of Reconciliation in Multicultural Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 11.

4 MAY, Stephen: *Misconceiving Minority Language Rights: Implications for Liberal Political Theory*, In: KYMLICKA, Will – PATTEN, Alan (eds.): *Language Rights and Political Theory*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 127.

5 RUBIO-MARÍN, Ruth: *Language Rights: Exploring the Competing Rationales*, In: KYMLICKA, Will – PATTEN, Alan (eds.): *Language Rights and Political Theory*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 65., DÍAZ LÓPEZ, César E.: *The Politicization of Galician Cleavages*, In: STEIN, Rokkan – URWIN, Derek W. (eds.): *The Politics of Territorial Identity*, London-Beverly Hills-New Delhi, Sage Publications, 1982, 393. Díaz López galego és spanyol nyelv társadalmi megítélése kapcsán írta, hogy a kasztíliai spanyol a hatalommal, a társadalmi megbecsüléssel, a városokkal és a luxussal, míg a galíciai az alávetettséggel, a szegénységgel, a hiányos műveltséggel és a falvak társadalmával összekapcsolt, így

Más a helyzet azonban, ha az állam területileg koncentrált, saját intézményrendszerrel hagyományosan rendelkező csoportra kívánja rákényszeríteni a hivatalossá tett államnyelvet.⁶ Ezek a fenyegetett nemzetiségek sok esetben a közösségi létüket, nyelvüket, identitásukat veszélyeztető állam *nemzetállami* jellegének megváltoztatására és az identitáselemeiket védő területi önkormányzatiságra (autonómiára) töreksenek. E törekvés gyökere ugyanaz, mint a többségi nacionalizmusé, amely a nemzetállam megteremtését és megerősítését célozza. A különbség az, hogy a többségi szándék – a nemzetállami keretek történelmileg kialakult adottságai mellett, ahogy az egységes gazdasági-kulturális tér megteremtésének szándéka kapcsán utaltunk rá – lefordítható „tisztá” modernizációs nyelvre, a kisebbség viszont „premodern”, látszólag a fejlődést – a nemzetállam megerősödését partikuláris érdekek mentén – akadályozó hivatkozásokra kényszerül, amíg a többség által preferált modernizációs diskurzus terepén folyik a vita.⁷

A nemzetállam-építés központi fontossága miatt jellemzően az államok jogrendszerük alapvető dokumentumában, az alkotmányukban tesznek hitet nemzetállamiság mellett, majd jogrendszerük ennek az alapvetésnek megfelelően tartalmazza a jogalkotó szerint a cél eléréséhez szükséges részletszabályokat. A többség-kisebbség vetélkedés így az állam legfőbb jogi dokumentumába kódolt, ami rendkívül kedvezőtlen helyzetet teremt a kisebbségek számára.

2. Románia és a nemzetállamiság

A 2011-es népszámlálás szerint Románia lakosságának közel 90%-a román nemzetiségű, ami alapján könnyen lehetne tényleges nemzetállamnak tekinteni. Ezt a nézőpontot jeleníti meg az ország alkotmányának 1. cikk 1. bekezdése, amely egységes és oszthatatlan, független és szuverén nemzetállamként definiálja Romániát.⁸

Hogy mégsem tekinthető teljes mértékben nemzetállamnak, annak oka elsősorban az, hogy a maradék 10%-nyi lakoságnak mintegy kétharmada egy

szükségszerűen háttérbe szoruló.

6 KYMLICKA, Will – PATTEN, Alan (eds.): *Language Rights and Political Theory*, Oxford, Oxford University Press, 2007, 13.

7 BAKK Miklós: Birodalmi kisebbség avagy a modernitás nyelve, *A hét*, 1998/44, <http://bakk.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=2&p=1738> (2019. 10.24.)

8 „Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam.” (România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil.)

nemzetiséghez, a magyarhoz tartozik, annak pedig ismét kétharmada, vagyis az ország lakosságának mintegy 5%-a két olyan összefüggő területen él, ahol többséget alkot: így az ország közepén elhelyezkedő, szinte kizárólag magyar nyelvűek lakta Székelyföldön és a magyar-román határhoz illeszkedő, etnikai szempontból vegyesebb összetételű Partiumban. Sajátos módon ennek a két magyar többségű területnek a létrejöttére az ország alkotmányos rendje nem reflektál; a politikai élet, illetve az államigazgatás működése viszont igen: az egyéni kisebbségi jogok törvényi biztosítása mellett fellépnek minden autonómia-törekvés ellen, ami nehezíti a társadalmi együttélést és jelentős forrásokat is leköt.

A közép-európai nacionalizmusok számára a nemzetállam az önmeghatározás kvintesszenciája, nincs ez másként a románság esetében sem.⁹ A román nemzettudat egy másik központi eleme a kisebbségi komplexus ellentételezésének szándékából fakadó felsőbbrendűségi tudat,¹⁰ ami szintén nem egyedülálló a térségben. Ennek a kisebbségi komplexusnak a forrása jelentős részben a szomszédokhoz – elsősorban Magyarországhoz, Bulgáriához és Szerbiához – mérten rövid ideje létező államiség, a középkori román állam, az épített örökség és az írott források szinte teljes hiánya.¹¹ A kompenzálás legnyilvánvalóbb megvalósulása a román állami kontinuitás XX. században erőltetett eszméje és annak például az Anonymusnál a Honfoglalás korában létezőként leírt erdélyi államokra visszavetítése.¹²

9 Abban eltérnek a vélemények, hogy Románia Közép-Európához tartozik-e, Huntington például az Oroszországhoz, mint magállamhoz kötődő ortodox világhoz sorolja, hangsúlyozva, hogy az ország Kárpátoktól nyugatra eső része a nyugati civilizációs körbe tartozik, illetve, hogy az ortodox Románia sok esetben együttműködik a Nyugathoz sorolt katolikus Magyarországgal. HUNTINGTON, Samuel P.: *The Clash of Civilizations – And the Remaking of World Order*, London, The Three Free Press, 2002, 126., 158., 160-162.,

10 MATEI, Sorin Adam: *Paradigma-váltó – Egyperces esszék a mai Romániáról*, h.n., Typotex, 2014, 35–38.

11 A román történetírás többnyire azt hangsúlyozza, hogy a római kivonulást követően a lakosság falvakba húzódott, az írásbeliség eltűnt, a későbbi hatalmak közül pedig mindössze a magyar maradt fent, amelynek uralma és írásbelisége csak a 13. század elejére jutott el a románok által lakott térségbe. DJUVARA, Neagu: *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, București, Humanitas, 2013, 28–36., POP, Ioan-Aurel: *Transilvania în secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea (cca 1300-1456)*, in. POP, Ioan-Aurel – NÄGLER, Thomas (coord.): *Istoria Transilvaniei, vol. 1. (până la 1541)*, Institutul Cultural Român, elsősorban 6.3. és 6.4. fejezetek http://www.bjmmures.ro/bdPublicatii/CarteStudenti/P/AurelPop-Istoria_Transilvaniei.pdf (2019. 10. 24.)

12 Az egység és kontinuitás a Ceaușescu-korszakban vált fetiszizálttá, aminek az 1918-as

Román szempontból a komplexust súlyosbította a román etnikai terület töredezettsége, az „idegenek” nagyszámú és -arányú jelenléte, illetve évszázadokon keresztül zajló „betelepítésük”.¹³ E felfogás szerint minden idegen uralom – elsősorban a magyar Erdélyben és az orosz Besszarábiában – a románság demográfiai háttérbe szorítását célozta, az idegenek lakta városok – a kulturális, gazdasági és társadalmi szempontból fejlett központok – pedig a román népterületben elhelyezkedő *idegen fészkek* lettek.¹⁴

Az arra irányuló külső behatások ellenére – a Moldova Köztársaság és a moldovai nemzet létrejöttét leszámítva – nem következett be a román nemzet megosztása, amiben igen fontos szerep jutott a közös (ortodox) vallásnak, a Kárpátokon húzódó határok átjárhatóságának és különösen az elmúlt másfél évszázad tudatos román állami politikájának.¹⁵ A szétfejlődést elindító egyik lehetőség lett volna az erdélyi románság leválasztása az ortodox vallásról.¹⁶ A reformáció időszakában az erdélyi magyar és szász vezetők által erőltetett vallásváltást végül a Habsburg-adminisztrációnak sikerült elérnie részlegesen mintegy másfél évszázaddal később a görög katolikus egyház létrehozásával – ami az eltérő erdélyi és magyarországi jogrend hagyományával együtt az erdélyi és regáti románság között a közös nemzeti tudat mellett máig meglévő fontos regionális különbségek oka lett.

egyesülés a korszak elejére, 1968-ra eső félévszázados jubileuma adott első ízben kifejezési lehetőséget. Ekkor jelent meg például a Román Akadémia gondozásában az *Egység és folytonosság a román nép történetében* című tanulmánykötet (szerk. BERCIU, D. (szerk): *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

- 13 MIHĂILESCU, Vintilă: *Blocul carpatic românesc*, București, Monitorul Oficial, 1942, Különösen 11–12. Természetesen mindez a dákoromán kontinuitás elméletének elfogadása esetén jelenhet meg érvként, amelyet viszont a magyar történetírás nem tekint megalapozottnak.
- 14 JALEA, Ion: *Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșeana și Bucovina*, București, Editura Steinberg, é.n. [1919?], 43., 15.
- 15 Moldova Köztársaság lakosságának 75%-a vallotta magát moldávnak a 2014-es népszámlálás során, míg 7%-a románnak. A használt nyelvek tekintetében azonban már kisebb volt az eltérés: 54,6% a moldávot, 23% pedig a románt deklarálta anyanyelvként – ez utóbbi aránya 2004-ben még csak 16% volt. http://statistica.gov.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Infografic_RPL2014_2.pdf (2019. 10.24.)
- 16 Érdekes kérdés, hogy szétfejlődhetett volna-e a ma egységes román nemzet egy XVI. századi erdélyi vallásváltással úgy, ahogy a szerb és a horvát nemzet szétfejlődött? TAKÁCS Ferenc: A regionalizmus kérdése Romániában, *Pro Minoritate*, 1999/tél, 44.

A külső behatásokra az ellenreakció a románság részéről az egység szándéka és az egységes államterület román jellegének, illetve azon a *román* elemnek a megerősítése lett: erről szól az elmúlt mintegy másfél évszázad román államiságának történelme. Különösen fontossá vált mindez az első világháborút követő óriási terület- és népességnövekedés okán.

Érdemes megemlíteni, hogy Románia területén már 1920 előtt is élt őshonos magyar etnikai közösség: a moldvai csángók. Jelen írásban ennek a közösségnek a speciális helyzetére nem térünk ki, de azt fontos hangsúlyozni, hogy amíg a XIX. század végén Románia még magyarnak tekintette a csángókat – pontosabban asszimilálható magyar származású személyeknek –,¹⁷ az 1930-as évektől már szinte kizárólag románnak.¹⁸ Ez a rendkívül korlátozó megközelítés az elmúlt években némileg enyhült.

Az 1830-as belga alkotmányra épülő 1866-os román alaptörvénybe 1923-ban kerültek bele az *egységes* és *nemzeti* jelzők, annak ellentételezéseként, hogy a Bukaresttel aláíratott 1919-es kisebbségi szerződéssel az antanthatalmak kétségbe vonták a román állam nemzeti jellegét és megkíséreltek „Nagyromániából egy új és szerencsétlen Ausztria-Magyarországot csinálni”.¹⁹ Az alkotmány első szakasza egyszerre célozta – és célozza ma is – a partikuláris, regionális kormányzati formák megjelenésének tilalmát,²⁰ és egy olyan – *nem létező* – kép sugalmazását, amelyben az állam román jellegét nem bontják meg kisebbségi tömbök.²¹

17 Az 1890-es népszámlálás Bákó megye 172 496 lakosa között 32 463 katolikust, köztük pedig 25 914 magyart talált, akik a megye lakosságának 18,8, illetve 15,0%-át tették ki. RACOVIȚĂ, Ortensia: *Dicționarul Județului Bacău*, Stabilimentul Grafic I. V. Socecă, București 1895, 49., 61.,

18 Az 1930-as népszámlálás Bákó megye 261 019 lakosa között 47 139 katolikust, de csak 8 497 magyart talált, akik a lakosság 18,1, illetve 3,3%-át tették ki. Ekkor még hivatalosan magyar többségű volt Lészped falu. Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II, 30., 536.

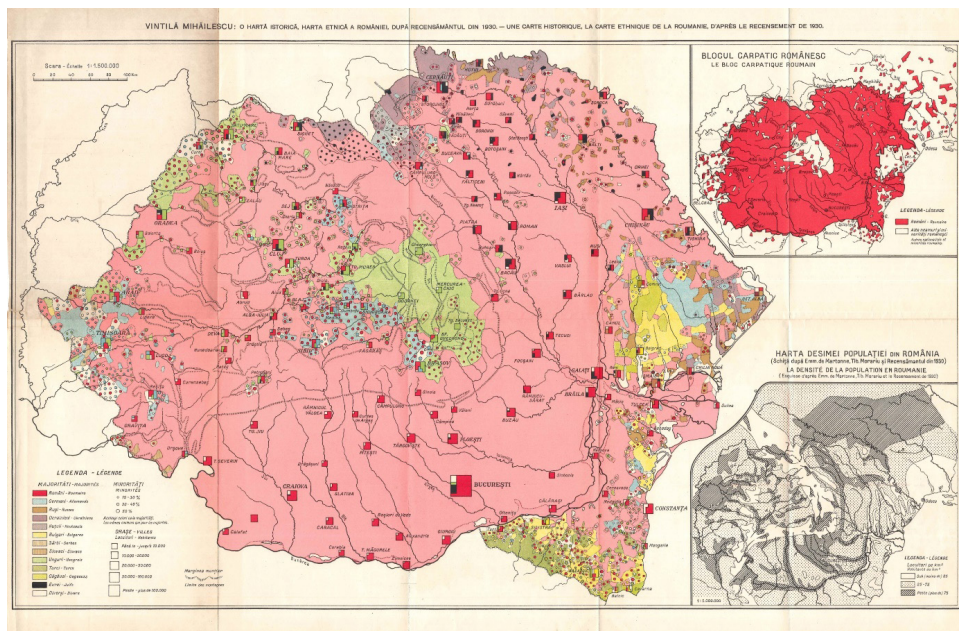
19 Vintilă Brătianu pénzügyminiszter szavait idézi NAGY Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944, 26. A parlamenti vita során a Nemzeti Parasztpárt részéről Iuliu Maniu, illetve Neculai Costăchescu arra hívták fel a figyelmet, hogy az egyesülési határozatok révén a kormány és a korona nemcsak erkölcsileg vannak elkötelezve az újonnan egyesült tartományokkal szemben, hanem a határozatok képezik a jogi kapcsolatot a régi királyság és az új tartományok között. A vita során hangoztatták problémáikat az erdélyi és besszarábiai románok, valamint a magyarok és a németek is. Uo. 27–29.

20 TAKÁCS Imre: Gondolatok Románia alkotmányáról, *Magyar Kisebbség* 1995/1, KUKORELLI István: Románia alkotmányáról, *Magyar Kisebbség*, 1995/2.

21 NAGY i.m. 70.

Az 1923-as alkotmány megtagadta a közösségként történő elismerést a kisebbségektől, amit Dissescu szenátor, az alkotmánytervezet előadója azzal indokolt, hogy ennek révén elkerülhető a vita a *román* és a *román állampolgár* kifejezések értelmezése kapcsán: a kettő ugyanis „szinonim”, a kisebbségek maguk is többségek.²² A szenátor hajlamos volt lényeges különbségeket bagatellizálni, így például a román ortodox egyház alkotmányos szintű domináns egyházzá nyilvánítását azzal indokolta – a román ortodoxok nagy számára utalva –, hogy az nem több mint egy festmény kapcsán azt mondani, hogy azt valamely szín dominálja, miközben kijelentette, hogy az alkotmány ugyanúgy véd minden Romániában működő egyházat.²³

Román felfogás szerint a két világháború közötti Románia „alapvetően nemzeti jellegű állam”, mert a románság aránya 73,4% volt és a kisebbségek közül egyiknek az aránya sem érte el a 10%-ot, ráadásul „nem tömbben élnek, mindössze a többségi románságon belüli sporadikus szigeteket alkottak”.²⁴

1. sz. ábra. Románia 1930-as népszámlálási adatokon alapuló etnikai térképe. (Forrás: Vintilă Mihăilescu: *Blocul carpatic românesc*, M.O., București, Imprimeria Națională, 1942)

22 PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulói Erdélyben II.*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2008, 162.

23 DRAGOMIR, Silviu: *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, Bucarest, M.O. Imprimerie Nationale, 1934, 99.

24 Uo. 52.

Az ország 1930-as etnikai térképére pillantva egyértelmű, hogy ez az állítás nem fedte a valóságot: az ország közepén egy nagykiterjedésű magyar és egy töredezettségesebb, de körülhatárolható német nyelvterület helyezkedett el, a nyugati, északi, keleti és déli határok mentén pedig szintén jelentős nem román lakosságú vidékek feküdtek. Ez utóbbiak közül a nyugati magyar és az északi ukrán volt viszonylag egységesen egy etnikum által lakottnak tekinthető, a többi – bánági, dobrudzsai és budzsáki²⁵ – valóban vegyes lakosságúak voltak. Ezeket a határ menti kisebbségek lakta területeket nevezte Emil Hațieganu többszörös román miniszter a románság testét védő *legideálisabb* védelemnek mindenféle irredenta ellen, hiszen a támadóknak először ezeket a területeket kell elpusztítaniuk.²⁶

Bár diszkriminatív volt a nemzetállamot építő román kisebbségpolitika, abból Nagy-Románia 1940-es szétesését megelőzően hiányzott az etnikai tisztogatás szándéka.²⁷ Ez annak ellenére is igaz, hogy Románia hagyományosan *de facto* multikulturális állam, nemcsak a nagy kiterjedésű kisebbségi tömbök, hanem a városok tekintetében is.²⁸ Az 1918 előtti Románia nemzetközi szinten legfontosabb kisebbségi problémája éppen a moldvai városokban élő zsidó lakosság román állampolgárság-szerzésének akadályozása volt.²⁹ A román politikaformálók multikulturalitást felszámoló eszköztárába az állampolgári közösségből kirekesztést szolgáló törvényalkotás és -alkalmazás mellett leginkább a telepítés tartozott, amelynek első tapasztalatait a XIX. század végén Dobrudzsában szerezték,³⁰ illetve a moldvai csángók elrománosítását

25 Ma Ukrajna Odesszai területének a Duna és a Dnyeszter folyók közé eső területe.

26 Ugyanő a székelyeket a román tengerbe foglalt zálognak (értsd: túsznak) mondta. Idézi BALOGH Júlia: *Az erdélyi hatalomváltás és a magyar közoktatás 1918-1928*, Budapest, Püski, 1996, 14–15.

27 L. BALOGH Béni: *Küzdelem Erdélyért – A magyar-román viszony és a kisebbségi kérdés 1940-1944 között*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012, 213.

28 1900-ban Romániában volt Európában a második legmagasabb a letelepedett külföldiek és állampolgárság nélküliek aránya (7,9%), akiknek a túlnyomó része a városokban lakott, amelyek így többnemzetiségűek és többkultúrájúak voltak. Ennél magasabb csak a svájci 11,5%-os arány volt. BOIA, Lucian: *Cum s-a românizat România*, București, Humanitas, 2015, 23–24., 81–84. Az állampolgárság nélküli városlakók túlnyomó többsége zsidó vallású volt.

29 A kérdésben kifejtett amerikai diplomáciai lépések kapcsán lásd SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*, Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2003, 55–58.

30 IORDACHI, Constantin: «La Californie des Roumains» L'intégration de la Dobroudja du Nord à la Roumanie, 1878-1913, *Balkanologie*, Vol. VI (1-2), décembre 2002, 167–197.

célzó, a római katolikus egyházzal együttműködésben alkalmazott nyomás.³¹ Megkezdődött a két világháború közötti korszakban az erdélyi városok románokkal való betelepítése is, de az igazán látványos törekvés a partiumi magyar nyelvterületet fellazító telepese falvak kialakítása volt ebben az időszakban.³²

A II. világháborút követő, alapvetően más geopolitikai keret következtében az 1923-as alkotmányba bevezetett „*egységes és oszthatatlan nemzetállami*” önmeghatározás az 1952-es szövegből teljes egészében hiányzott, az 1948-as és az 1965-ös szövegekben pedig a „nemzeti” jelző nélkül szerepelt.³³ A korábbiaktól eltérően a szocialista korszak alkotmányai már szabályoztak kisebbségi kérdéseket, sőt az 1952-es nem csak deklarálta az együtt lakó nemzetiségek teljes jogegyenlőségét, de a Magyar Autonóm Tartomány (MAT) révén területi autonómiát biztosított „*a székely rajonokban kompakt tömbben élő magyar népességnek*” (19. cikk) – annak ellenére, hogy a nemzetiségi kérdést egy 1948-as párthatározat megoldottnak nyilvánította.³⁴ Habár egy sztálinista alkotmány és a totalitárius állam kontextusában kell értelmeznünk a MAT létrehozását, mégis az 1952-es rendelkezés az eddigi egyetlen román alkotmányos előírás, amely jelezte egy eltérő nemzetiségi többség alapján meghatározható politikai egység kialakításának lehetőségét az államon belül.

Az 1965-ös, a Maros-Magyar Autonóm Tartomány (MMAT) fennállása idején elfogadott alkotmány már a *román szocialista nemzet* kialakításának időszakában született. Az alkotmány kiindulópontja az volt, hogy az ország dolgozói nemzetiségi különbség nélkül építik a szocialista társadalmi rendet (2. cikk).³⁵ A román szocialista nemzet fogalma a Ceaușescu-korszak meghatározó

31 DIÓSZEGI László: „...nálunk most es a Templomban a nyelvünk tiltva vann.” *Regio*, 2010/4, 163–191.

32 SZILÁGYI Ferenc: A történelmi Bihar településföldrajzának alapjai, Új Nézőpont, 2017, 4 (2), 81.

33 Mai alkotmányjogászai érvelés szerint azonban ez nem jelentette a nemzeti állam jogfolytonosságának megszakadását, hiszen sem bel-, sem külföldön nem vitatták az állam nemzeti jellegét. IONESCU, Cristian: Comentarii pe marginea art. 1 din Constituția României revizuită, *Pandectele Române*, 2014/10, 88. Az alkotmányok szövege (románul) elérhető: <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/constitutie/constitutia-romaniei.php> (2019. 10. 24.) Az oszthatatlan szó nem szerepelt az 1948-as szövegben sem, de az 1965-ösben már ismét helyet kapott.

34 Az 1948-as szöveg hangsúlyozta, hogy „*a magyar nacionalista polgárság maradi szelleme és elszigetelődési irányzata még most is érezhető egyes kulturális és gazdasági intézményekben*”, a meglévő nehézségeket pedig annak rovására írta, hogy az államgépezet még nem tisztították meg teljesen a román sovinizmus maradványaitól. LIPCSEY Ildikó: A román nemzetiségi politika négy évtizede, *Külpolitika* 89/2, 51.

35 A pártelit az 1950-es évektől egyre inkább a nacionalizmusra építette a legitimitációját,

kategóriája lett, ami nemcsak a Román Munkáspárt³⁶ (RMP) legitimitását kívánta erősíteni, hanem a párt beillesztését is célozta az újradefiniált román történelembe. A fogalom központjába a független, egységes és szuverén nemzetállamért folytatott évszázados küzdelmet helyezték, lehetővé teendő, hogy ne csak a munkásosztály, hanem a társadalom egésze számára kínáljanak azonosulási lehetőséget a párttal.³⁷ Tartalmi elemeit a RMP Központi Bizottságának Propaganda Osztálya alakította ki: a nemzet államterülethez kötődő társadalmi jelenség, nem rendelkezik sem etnikai, sem faji jelleggel, a nemzetiségek részei a nemzetnek, így Románia nemzetállam.³⁸ Látható, hogy ez valójában már nem sokban különbözött Dissescu szenátor idézett 1923-as érvelésétől.

A kommunista államrendszer más módon is igyekezett a *nemzeti egység* megteremtését előmozdítani, így például a lakosság irányított városokba költöztetésével. A zömmel magyar és német többségű Kárpátokon inneni városok román többségűvé tételét célzó folyamat már a két világháború között megkezdődött, de igazi sikerre az 1945-1989 közötti időszakban vezetett. Román szempontú jelentőségét jól mutatja, hogy Demény Lajos visszaemlékezése szerint az RMP akkori főtitkára, Gheorghe Gheorghiu-Dej pezsgőbontással ünnepelte 1957-ben azt, hogy Kolozsvár a történelem során először román többségű várossá vált.³⁹ Az irányított telepítések mellett fontos szerepet kapott a szászok, svábok és zsidók államilag előmozdított kivándorlása is a Német Szövetségi Köztársaság, illetve Izrael felé. Az etnikai változások – kifejezetten hátrányos – következménye pedig a nemzetiségi problémák román-magyar ellentétté váló „leegyszerűsödése” lett, ami máig meghatározó fontosságú és magyar szempontból rendkívül kedvezőtlen fejleménye az 1945-1989 közötti időszaknak.

Az 1989-es események után a nemzetállamiság mindenképp felettsége

ami Nicolae Ceaușescu 1965-ös hatalomra jutása időszakára a szocialista nemzet kategóriájának születését eredményezte. A fogalmat a későbbiekben a homogenizációs politika és a településrendezés révén is megkíséreltek megvalósítani.

36 A Román Kommunista Párt 1948-1965 közötti neve.

37 VERES Valér: *Nemzeti identitás Erdélyben – Szociológiai olvasatban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005, 29.

38 A romániai magyarság egységes magyar nemzethez tartozását már egy 1949. februári magyar-román párttalálkozáson is elutasították román részről, de a részletesebb ideológiai kidolgozásra akkor még nem került sor. FÜLÖP Mihály – VINCZE Gábor (szerk.): *Vasfüggöny Keleten. Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről (1948-1955)*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, 31–34.

39 Idézi BOTTONI, Stefano: *Az elveszett centrum – Kolozsvár a második világháború után, Rubicon*, 2018/1, 96.

ismét jogi testet öltött, ami a „politikai közösség” tartalmára vonatkozó konszenzus hiányára és a társadalmi törések nemzeti egység sulykolása révén való eltüntetésének szándékára volt visszavezethető.⁴⁰ Az 51/1990. sz. nemzetbiztonsági törvény 3. cikk *h*) pontja tiltotta a revizionista, szeparatista mozgalmakat, majd az 1991-es alkotmányba visszakerültek az 1923-as állami identitáselemek, sőt új kitételként az a klauzula is, amely szerint – többek között – az állam román nemzeti, egységes és oszthatatlan jellegét szabályozó rendelkezései nem változtathatóak meg [152. cikk (1)].⁴¹ A hatályos alkotmány nacionalizmus tekintetében még a két háború közötti szövegen is túlmegegy abban, hogy az állam alapjának a román nép egységét és az állampolgárok szolidaritását teszi [4. cikk (1)], illetve az állam iránti hűséget szentnek nyilvánítja [54. cikk (1)].⁴²

A nemzetállamiság ismételt alkotmányos deklarálása és annak további erősítése annak ellenére történt meg, hogy napjainkra a román nemzetpolitika a jelenlegi országhatárokon belül értelmezhető demográfiai céljainak nagy részét elérte: a lakosság mintegy 90%-a román, a városokban pedig 82,6% az arányuk.⁴³ A románok 2011-ben Erdély lakosságának 70%-át tették ki, szemben az 1910-es 53%-kal. Eltűnt a bánági és a szászföldi német nyelvterület, domináns lett a román nyelv Csángóföldön, illetve 90% feletti román többségűvé vált Dobrudzsa.

Román szempontból a siker azonban csak részleges, mert nem sikerült a

40 CAPELLE-POGACEAN, Antonela: Nemzet a posztkommunista Romániában: az egység utópiája és a különbözőség kihívása, *Pro Minoritate*, 1999/tél, 62–63.

41 Ez természetesen nem zárja ki ezeknek a kitételeknek az eltörlését, de az hagyományos alkotmánymódosítás során e rendelkezés miatt csak két lépcsőben kivitelezhető: először a tilalmat kell törölni, majd egy második módosítás során változtatható meg az 1. cikk (1) bekezdés. A hatályos szabályozás értelmében mindkét alkotmányszöveget országos népszavazáson kell megerősítenie a lakosságnak. Nem példa nélküli a románhoz hasonló tilalom, a francia alkotmány a monarchia visszaállításának tilalmát, a német pedig az emberi jogok tiszteletben tartását és a szövetségi állam föderális alapon való működtetését nyilvánítja törölhetetlennek.

42 ANDREESCU, Gabriel: *Universal Thought, Eastern Facts: Scrutinizing National Minority Rights in Romania*, In: KYMLICKA, Will – OPALSKI, Magda (eds.): *Can Liberal Pluralism be Exported? – Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2001, 273.

43 A 2011-es népszámlálás szerint. *Rezultate definitive* <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/Tab14>. (2019. 10. 24.) A városi lakosság mintegy 8%-ának nemzetisége nem ismert, ők elsősorban jogilag helyben lakó, valójában többnyire Nyugat-Európában élő román nemzetiségű lakosok. Ez azt jelenti, hogy a tényleges városi lakosságon belül a román nemzetiségűek aránya magasabb a hivatalos 82,6%-nál.

Magyarországgal közvetlenül határos partiumi, de elsősorban a székelyföldi magyar etnikai tömb felszámolása. A részlegességhez az is hozzátartozik, hogy továbbra is jelentős román lakosságú területek vannak az ország határain kívül, illetve hogy Románia 2007-es európai uniós csatlakozása soha nem látott mértékű kivándorlást eredményezett, aminek demográfiai következményei egyelőre beláthatatlanok.⁴⁴ Az EU-csatlakozás azonban kedvezőtlenül hatott a magyar közösség jogi helyzetére is: szinte megállt és visszafordult a jogbővítési tevékenység, megszűnt a kommunizmus idején elkobzott ingatlanok visszaszolgáltatásának folyamata, sőt megkezdődött a korábbi döntések kétségbe vonása. Ennek oka – a részletesebb elemzésre való lehetőség hiánya miatt röviden – leginkább abban keresendő, hogy Románia számára a 2004-es NATO- és 2007-es EU-csatlakozással megszűnt az a külső kényszer, amely a jogfejlesztő tevékenységet elsősorban motiválta – ennek kapcsán érdemes ismét a román alkotmányfejlesztés kisebbségi jogok tekintetében nem szerves voltára és a külső faktorok fontosságára hivatkozni. Mindemellett az EU maga is sokkal vonakodóbban szól bele tagállamai belső etnikai konfliktusaiba, mint a tagjelölt vagy csatlakozni szándékozó államokéiba.⁴⁵

A részleges siker következménye az is, hogy a korábban átokként és idegen behatás eredményeként felfogott kulturális sokszínűség ma hivatalosan a *román kultúrát* gazdagító hatásként számon tartott.⁴⁶ Mindazonáltal a magyar nyelv és jelképek⁴⁷ használatával, legfőképp pedig az autonómiatörekvésekkel

44 A román demográfia sajátosságai kapcsán lásd ILLÉS Tamás: Kelet és nyugat között – A román csoportok etnikai földrajzi vizsgálata a kezdetektől napjainkig, *Földrajzi Közlemények*, 2018/2., 137–153. Egy, Románia társadalomföldrajzi jellemzőit taglaló 2006-os – vagyis a 2007-es EU-csatlakozást éppen megelőzően kiadott – kiadvány még csak marginális problémaként írt a kivándorlásról. REY, Violette – GROZA, Octavian – IANOȘ, Ioan – PĂTROESCU, Maria: *Atlasul României*, București, Enciclopedia RAO, 2006

45 Ezzel kapcsolatosan lásd például MANZINGER Krisztián: Nemzetiségi régiók és Európa. Az Európai Unió regionális politikája és a regionális nemzetiségi törekvések, *Pro Minoritate*, 2019/2, 27 – 49.

46 DUMITRESCU, Doru – CĂPIȚĂ, Carol – MANEA, Mihai (eds.): *Istoria minorităților naționale din România – Material auxiliar pentru profesori de istorie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2008, 17. Az elmúlt években a román törvényhozás több napot is meghatározott kisebbségi nyelv napjának deklarált, így 2014-ben szeptember 28-at a cseh nyelv napjává, 2016-ban november 13-at a magyarnak, május 25-ét a szlováknak.

47 Az idegen zászlók használatát a 75/1994. sz. törvény tiltja, amelyet a legutóbbi esetek egyikében Csíkmadaras polgármesterével szemben használtak, amikor a marosvásárhelyi törvényszék 2014. június 17-i, 3824/2014. sz. jogerős ítéletében kötelezte a községházára kitett címeres magyar zászló eltávolítására. 2018-ban és 2019-ben Hargita, illetve Kovászna megye kormány megbízottjai a március 15. és október 23-i megemlékezések

szembeni fellépés, valamint a nemzetállamiság jelentése kapcsán továbbra is folyó vita egyértelműsíti, hogy nem sikerült megbékélni a magyar tömbök és általában az erős magyar közösség jelenlétének tényével.⁴⁸ Ezt mutatta legutóbb a 2019. június eleji összetűzés az úzvölgyi katonai temetőben, de még inkább annak román állami intézmények szerinti kezelése.⁴⁹

A hivatalos román érvelés ellenére – miszerint a nemzet és a nemzetállam

során használt magyar zászlók miatt 1000-1000 eurót meghaladó büntetést szabott ki Székelyudvarhelyre és Sepsiszentgyörgyre, de kapott büntetést egyebek mellett a Maros megyei Szováta és a Hargita megyei Csíkszereda polgármestere is hasonló okok miatt 2018-ban. A székely zászló elleni fellépés 2012 végén kezdődött. A nagyváradi törvényszék 2015. november 27-i 1335/2015. sz. jogerős döntésével nyilvánította reklámzászlónak a székely lobogót, kijelentve, hogy mivel a 185/2013. sz. reklámtörvény hatálya alá esik, ezért tilos magánházkra kihelyezni. Egy marosvásárhelyi bíróság 2014. október 7-i, 95/320/2014. sz. ítéletében szintén reklámzászlónak minősítette a lobogót – bár az annak kitűzéséért kiszabott 7000 eurós büntetést megrovásra „enyhítette”.

48 A marosvásárhelyi ítélőtábla 2016. február 4-i 2/2016. sz. döntése szerint a *Pro Turismo Terrae Siculorum* etnikai alapon meghatározandó terület érdekében kívánja kifejtteni tevékenységét, ami az alkotmány 3. § (3) bekezdésébe ütközne, eltérően Bukovina, Retyezát, Avasvidék, Barcaság és Naszód-vidék eseteitől, amelyek nem etnikai, hanem területi alapon határozzák meg magukat. Az eltérés a területek között Székelyföld etnikai különbözősége, vagyis magyar többségi jellege. Hangsúlyozandó, hogy a Székelyföldnek a román nyelvben sincs „etnikailag semleges” megnevezése, azt *Secuimea*, *Ținutul Secuiesc*, illetve *Țara Secuilor* néven hívják, vagyis minden megnevezése az ott többséget alkotó népcsoporthoz kötődik

49 Az első világháború során az osztrák-magyar csapatok által az akkori Magyarország területén létesített katonai temetőt 1926-27-ben mérte fel a román állam, azonosítva abban mintegy tucatnyit román hősi halottat az ott nyugvó ezer fölötti számú, többségében magyar honosságú elesett között. Az 1940-44 között felújított temető a kommunista időszakban lepusztult, majd 1990 után kezdhette meg a magyar közösség ismét nyíltan gondozni és ennek keretében kiépíteni. A temető szimbolikus fontosságát az adja, hogy Székelyföld egyetlen kiépített, nagyrészt rehabilitált katonai temetője, amely ebből fakadóan központi megemlékezések hagyományos helyszíne is. 2019 tavaszán a Bákó megyei Dormánfalva (Dărmănești) polgármestere román hősi parcella kialakításába kezdett a közigazgatásilag Hargita megyei Csíkszentmárton községhez tartozó temetőben, amit a magyar közösség felháborodással fogadott. A feszültségek végül 2019. június 6-án fordultak tettelegessé, amikor román futballhuligánok áttörték a temetőt lezáró magyarok élőláncát, majd egyes magyar katonai keresztet kidobáltak a temetőből. A kialakult helyzet államközi feszültséget eredményezett Magyarország és Románia között, mutatva, hogy a megoldatlan szimbolikus problémák bármikor képesek felszínre kerülni és törést okozni a kétoldalú kapcsolatokban, illetve a Románián belüli magyar-román együttélésben. A román hatóságok részrehajlását mutatja, hogy mindössze a magyar élőlánc szervezőit bírságotlalt meg, a román rendbontók felelősségre vonására nem tettek kísérletet.

állampolgári közösség – a román alkotmány nyelvezete továbbra sem egyértelmű, hiszen e szavakhoz a polgári mellett következtelen módon nyelvi-etnikai tartalom is kapcsolódik.⁵⁰ Ez tette lehetővé, hogy egy tervezett alkotmánymódosítás kapcsán az Alkotmánybíróság (AB) 2014-es döntésében az etnikai kizárólagosság fényében értelmezze az alaptörvény 1. cikk (1) bekezdését (80/2014. sz. döntés).⁵¹

A román taláros testület unitárius nemzetállamot védő többsége mind (1) a speciális, történelmi sajátosságokra reflektáló közigazgatási egységek bevezetésének, mind (2) a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásának, mind (3) a nemzetiségi szimbólumok használata szabaddá tételének lehetőségét alkotmányellenesnek találta. Meglátásuk szerint az első esetben az állam nemzeti és unitárius jellege sérülne (a döntés 29-36. pontjai), a másodikban ezeken túl az állampolgárok egyenjogúsága is. Azt is hangsúlyozták a létrehozni javasolt nemzetiségi önkormányzatok kapcsán, hogy bár a tervezetben előírt konzultációs jogkör nem alkotmányellenes, annak alaptörvényi szabályozása szükségtelen (37-44. pontok).⁵² A harmadik kapcsán szintén az állam nemzeti jellegének sérülésétől tartottak, úgy érvelve, hogy a szimbólumhasználat szabadságának elismerése a román szimbólumok említése nélkül lehetőséget adhat a kisebbségeknek a román jelképek mellőzésére (48-51. pontok).

Különvéleményében az AB magyar nemzetiségű tagja Olaszország példáján hangsúlyozta, hogy az unitárius állam önmagában nem zárja ki a regionális autonómiát (VI. 4.2.), illetve sürgette a *nemzeti* kategória tartalmának tisztázását. Annak ugyanis – véleménye szerint – nem etnikai, hanem jogi (polgári) tartalmat kellene adni, hiszen az előbbi hangsúlyozásával a nemzetiségek *idegenné* válhatnak (III.). Ugyanakkor kiemelte azt is, hogy a nemzetiségi különjogok tételezése nem idegen a román alkotmánytól: a 2003-as alkotmánymódosítás során bekerült a szövegbe az alkotmányos törvénnyel szabályozandó nemzetiségi státútum előírása /73. cikk (3) r. pontja/, sőt, jogi szempontból továbbra is érvényben van a nemzetiségi státútumról szóló 1945. évi 86. sz. törvény,

50 IONESCU i.m. 91–93., VARGA Attila: A román alkotmány módosításának főbb tételei, *Provincia*, 2002/8-9., 4–5.

51 *Decizia Nr.80 16 februarie 2014 asupra propunerii legislative privind revizuirea Constitutiei României* <https://lege5.ro/Gratuit/gm4tgojwg4/decizia-nr-80-2014-asupra-propunerii-legislative-privind-revizuirea-constitutiei-romaniei> (2019. 10. 24.)

52 A probléma lényegének megragadása ennél a megjegyzésnél a legkönnyebb, Romániában ugyanis gyakori, hogy kifejezett jogszabályi rendelkezés hiányára, vagy törvényi inkonzisztenciára hivatkozással tagadják meg a nemzetállamiságot „veszélyeztető” kisebbségi jogok gyakorlatba ültetését. Amennyiben az alkotmányban nem, csak „rendes” törvényben szerepelne ilyen előírás, akkor vélelmezhető, hogy annak alkalmazását éppen az alkotmány nemzetállami előírásaira hivatkozással tagadnák meg.

mivel formálisan nem került sor az eltörlésére (IV. 3.).⁵³

Az olasz példa említése annál inkább is célszerű, mivel a romániai magyarság hosszú ideje próbálkozik komplex autonómia-modell gyakorlatba ültetése révén megteremteni közösségi egyenjogúságát Románián belül. Az erre – pontosabban a székelyföldi területi autonómia létrehozására – vonatkozó legutóbbi javaslatot 2018. május végén utasította el a román parlament.⁵⁴

A továbbiakban vizsgálni kívánt autonómia-törekvések kontextusa tehát a román nemzetállamiság fentiekben bemutatott szűk, nem integratív, hanem etnikai megközelítése. Az alkotmányban szereplő nemzetállami kitétel magyar közösség által 1989 után többször sürgetett eltörlésére nincs hajlandóság, pedig nagyon valószínű, hogy amíg a nemzeti kizárólagosság eszméjét a politikai rendszer középpontjában nem váltja fel a szabadságideológia, addig a romániai magyar közösség ügye nem rendezhető mindkét fél számára kielégítően.⁵⁵

3. Az autonómia kérdésköre

Nagy-Románia megteremtése előtt a román politikai elit racionális okok miatt nem volt autonómiaellenes. Az egységes magyarországi román politikai entitást, a Román Nemzeti Pártot létrehozó 1881-es nagyszebeni kongresszuson például Erdély autonómiájának helyreállítása volt az első számú követelésük, megelőzve – nemcsak Erdély, hanem valamennyi románok által lakott [magyarországi] vidék tekintetében megfogalmazott – a nyelvhasználati jogokra, illetve román nyelvű hivatalnokok kinevezésére vonatkozó felhívást is.⁵⁶ Ez a megközelítés később változott. Az 1905-ös, szintén nagyszebeni kongresszusukon már nyelvhatárokra figyelemmel kikerekített közigazgatási körzeteket és a román nép Magyarországon belüli államalkotó politikai egyéniségének elismerését, etnikai és alkotmányos fejlődésének közjogi intézmények általi biztosítását kérték, „*a Szent István koronája országai állama integritásának érintetlen fenntartása*

53 Ezt állapította meg a román törvényhozás két házában együttes Jogalkotási Bizottsága is 2005-ben, a kisebbségi törvény tervezetének vizsgálata során. <http://www.cdep.ro/proiecte/2005/500/00/2/cl502.pdf> l.1. (2019. 10. 24.)

54 A törvényjavaslattal kapcsolatos dokumentumok elérhetőek: *Pl-x nr. 5/2018 Propunere legislativă privind Statutul de autonomie al Ținutului Secuiesc* http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=16801 (2019. 10. 24.)

55 LŐRINCZ Csaba: A román-magyar viszony rendezésének feltételeiről, *Magyar Kisebbség* 1995/2, <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=2&cikk=m950214.html> (2019. 10. 24.)

56 KEMÉNY G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I. 1867-1892*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1952, 645–646.

mellett”.⁵⁷ A magyarországi románság XX. század elejei törekvései tehát nagyban hasonlítottak ahhoz, amit a romániai magyarság 1920 után megfogalmazott.⁵⁸

A Kárpátokon inneni románság helyzetével kapcsolatos megközelítés átalakulása a korszak talán két legfontosabb – „emigráns” – magyarországi román politikai írója, Eugen Brote 1895-ös *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn* és Aurel Popovici 1906-os *Die Vereinigten Staaten von Groß-Österreich* című művei alapján is szemmel követhető. Brote a Memorandum-per⁵⁹ után közvetlenül a sérelmeket sorolta és történelmi jogokra-igazságokra apellált, míg Popovici az Osztrák-Magyar Monarchia etnoföderális átszervezését javasolta, amelyben az egyenjogúság révén megteremthetővé válhat a nemzetek békés együttélése.⁶⁰ Az utóbbi véleménye szerint a román, olasz, lengyel, szerb stb. etnikai területek kialakítása Svájchoz hasonló módon nem vezetne az államterület szétszakadásához, mert a saját ügyeik önálló, nemzetiség szerint kialakított kantonokban intézhetősége olyan lojalitást váltana ki az egyenjogúsított nemzetekből, ami a szabadság biztosítása nélkül, csupán gazdasági engedményekkel, nyelvi szabályozásokkal vagy büntetőjogi szigorral nem lenne elérhető.⁶¹

A XIX. század második felében a fiatal román állam még óvatoskodásra

57 A választási programot idézi KEMÉNY G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918. IV. kötet*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1966, 534–536.

58 Az ekkoriban létező görög keleti egyházi autonómia lehetővé tette a román kulturális és oktatási intézményrendszerek működtetése révén nemcsak az elmagyarosító törekvésekkel szembeni ellenállást, hanem végső soron a Magyarországtól elszakadásra való felkészülést is. MANZINGER Krisztián: Az önkormányzatiság igénye a magyarországi kisebbségeknél és annak magyar fogadtatása az 1848-1867 időszakban, *Jogtörténeti Szemle*, 2015/2, 20–33., MANZINGER Krisztián: Az ortodox egyház a magyar nemzeti célok szolgálatában? *Regio*, 2010/3, 159–171.

59 1892-ben magyarországi román vezetők I. Ferenc Józseftől kérték a magyarsággal megegyező szintű jogaik biztosítását, az uralkodó azonban olvasatlanul a magyar Országgyűlésnek továbbította a beadványt. Az Országgyűlés ugyancsak olvasatlanul visszaküldte azt a petíciót íróknak, akik válaszul kinyomtatták és terjeszteni kezdték azt. Ennek következtében sajtóper indult ellenük, amely a vádlottak többségének elítélésével végződött. Hiába részesültek már 1895-ben uralkodói amnesztiában az elítéltek, a kialakult helyzet tovább erősítette a román politikai vezetők nagyromán egységet sürgető meggyőződését.

60 Az általa a Monarchiában bevezetni javasolt svájci modell működőképességének garanciája az etnikai területek elkülönítettsége és a vegyes lakosságú területek hiánya. Ez a Monarchia esetében nem állt fenn, így mindenképpen szükségessé vált volna egy esetleges átalakítás után is komplex kisebbségvédelmi szabályok alkalmazása.

61 POPOVICI, Aurel C.: *Stat și națiune – Statele Unite ale Austriei Mari*, București, Albatros, 1997, 224., 361–365.

kényszerült és az elszakadásra törekvő erdélyi román politikusokat is igyekeztek önmérsékletre inteni, sőt a nagy vihart kavart 1885-ös irredenta kiáltvány szerzőit az Osztrák-Magyar Monarchia közbelépésére ki is utasították Romániából.⁶² A Liga Culturală 1891-es megalakulása már némi cezúrát jelent, a személyi összefonódások és a vezetők királyi audienciája⁶³ mutatták a határmódosító törekvések politikai fősodorba emelkedését – habár a hivatalos Románia külpolitikai irányvonala I. Károly király 1914-es haláláig a Monarchiával való együttműködés volt. A román közéletet viszont egyre inkább az a nézet uralta, hogy Romániát más birodalmakhoz tartozó román országok veszik körül.⁶⁴ Constantin Stere besszarábiai születésű román politikus ennek kapcsán hangsúlyozta, hogy a magyarországi románoknak „elég” arra törekedniük, hogy politikai autonómiát szerezzenek, mert az biztos alapja lesz annak, hogy a monarchia előbb-utóbb bekövetkező felbomlása után csatlakozzanak Romániához.⁶⁵

Az autonómiával kapcsolatos attitűd 1918 után változott meg magyar és román részről is. Habár az erdélyi románok az 1918-as gyulafehérvári pontokban,⁶⁶ Románia pedig az 1919-es kisebbségvédelmi szerződésben tett ígéretet kisebbségi önkormányzat létesítésére,⁶⁷ a román politikum többet nem

62 GULYÁS László – CSÜLLÖG Gábor: A román állam területi kialakulásának története II. – A Román Királyság megalakulásától (1881) az első világháború kitöréséig (1914), http://acta.bibl.u-szeged.hu/29998/1/kek_020_021_138-149.pdf, 143. (2019. 10. 24.)

63 JANCSÓ Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*, Máriabesenyő–Gödöllő, Attraktor, 2004, 130.

64 Ez a szellemiség már az iskolai nevelésben is megjelent: az alsó tagozatosoknak készült 1910-es földrajzatlaz például az Ausztria-Magyarországhoz tartozó Temišiana-ról (Bán-ság), Máramaros-Körösvidékről, Erdélyről és Bukovináról, valamint az Oroszországhoz tartozó Besszarábiáról írt. *România Geografie-Atlas*, Ploieşti, Depositul la Institutul de Arte Grafice „Progresul”, 1910

65 JANCSÓ i.m. 359.

66 III. 1. pont: „*Teljes nemzeti szabadság az itt lakó népeknek. Mindenik nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből vett egyének által. Minden nemzet a törvényhozási képviselőre és az ország kormányzásában való részvételre népességének számarányában nyer jogot*”. Románia a gyulafehérvári deklaráció érvényességét a nemzetiségi autonómia tekintetében nem ismerte el, a király egy kerettörvénnyel (az 1918. dec. 13-i 212. sz. Monitorul Oficial-ban megjelent 3631. sz.) elrendelte az érintett – Erdély, a Bán-ság és Magyarország összes románjai által lakott – területek egyesítését Romániával, úgy, hogy magából a határozatból semmi mást nem emelt át a román jogszabályba. Az elcsatolt területek Romániába illesztését egy másik törvénnyel szabályozták (az 1918. dec. 13-i 212. sz. Monitorul Oficial-ban megjelent 3632. sz. rendelettörvény). NAGY i.m. 16–18.

67 Románia által a székelyeknek és a szászoknak ígért autonómia szűkebb körű lett volna,

kívánt autonómiáról hallani. Ennek alapvetően két oka volt: egyrészt nézetükben az autonómia ellentétes a célul tűzött nemzetállamépítéssel – erre reflektált a már bemutatott 1923-as alkotmánymódosítás –, másrészt nem tartottak kívánatosnak az elkülönülést lehetővé tevő semmiféle önkormányzatot, még egy, a magyar felekezeteknek adandó olyan egyházi autonómiát sem, mint ami a magyarországi román ortodox egyháznak lehetővé tette 1918 előtt több ezer román tannyelvű felekezeti iskola fenntartását.⁶⁸

Ebben az autonómia-ellenességben bizonyos hezitálás után⁶⁹ a korábbi magyarországi román politikai elit is osztozott az államfordulatot követően, hiszen számukra – hasonlóan az első világháború előtti erdélyi magyar elithez – a politikai, gazdasági és társadalmi érvényesülés terepe immár nem „Erdély”, hanem az egységes Románia volt. Megközelítésbeli különbségek voltak azonban a volt magyarországi és regáti⁷⁰ román politikusok között: a Iuliu Maniu vezette erdélyi csoport a nyílt diszkrimináció helyett a románság gazdasági-társadalmi pozícióinak erősítésében és az intézményrendszer modernizálásában gondolkozott, a nemzetiségi kérdést pedig – az 1918 előtti magyar modellhez hasonlóan – a nyelvhasználati kérdésekre kívánta szűkíteni. A bukaresti elit ezzel szemben a nagy egyesülést egy hosszú történelmi folyamat eredményének tekintve meghódított területként nézett Erdélyre, ahol a románság célja nem lehet más, mint a korábbi uralkodó népek gazdasági alapjainak elvonása és leszegényítése, társadalmi züllésbe taszítása, annak érdekében, hogy a korábbi magasabb kultúrából rom legyen, amelyen felépíthető az új és egységes román kultúra.⁷¹

Miképp az 1918 előtti magyarországi román elit, úgy az 1918 utáni romániai magyar vezetők is az autonómiában keresték a nemzetállammal szembeni

mint amire a csehszlovák állam a kárpátaljai ruszinok tekintetében tett ígéretet – az állam egységével összeegyeztethető legszélesebb autonómia (10. §). BARANYAI Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*, Budapest, Oriens Nemzetközi Könyvkiadó és Terjesztő Részvénytársaság, 1922, 25, 114.

68 A kérdés kapcsán lásd BALOGH i.m.

69 A (román) Nemzeti Párt – amely erdélyi vetélytárs hiányában megnyerte az 1919-es első nagy-romániai parlamenti választást, de már az 1920-as választáskor kispárttá gyengült – az Erdély jogi beolvasztása elleni tiltakozásként 1922-ben még nem vett részt Ferdinánd ünnepélyes gyulafehérvári megkoronázásán, illetve 1923-ban az új alkotmány ellen szavazott. A párt végül 1926-ban összeolvadt a regáti Parasztpárttal Nemzeti Parasztpárt néven.

70 Az 1914-es Románia.

71 BÁRDI Nándor: *Otthon és haza – Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, Csíkszereda, Pro-Print, 2013, 212–213.

védelmet.⁷² Az autonómia tartalma azonban bizonytalan volt: a két háború közötti időszakban közel 70 autonómiakonceptió született Erdély vagy annak részei vonatkozásában. A nagy szám arra vezethető vissza, hogy a térségben több párhuzamos nemzetépítő tevékenység zajlott, valamint hogy az érintett nemzetek akár saját nemzettársaikkal szemben is megfogalmaztak regionális igényeket.⁷³

Az elképzelések közül különösen említésre méltó Paál Árpád 1931-es székelyföldi tervezete, amely bekerült a Magyar Párt 1933-as programjába is. Ez volt ugyanis az első alkalom, hogy az erdélyi magyar politikum szakított azzal a megközelítéssel, miszerint a külön székely autonómia a romániai magyarság egészének érdekeit, politikai súlyát, intézményei megmaradását veszélyeztetheti.⁷⁴ Román részről azonban minden autonómiaigénnyel szemben egyértelmű elutasítás volt a válasz, amit Nicolae Titulescu későbbi külügyminiszter 1929-ben a párizsi Diplomáciai Akadémián, hogy Romániának jogos érdeke, hogy „nemzeti szervezet[é]n belül ne jöjjenek létre különböző idegen formák, ne alakuljon ki állam az államban”.⁷⁵

Az 1938 elején bevezetett királyi diktatúra a „nyugvópontra juttatást” célozva közelítette meg a kisebbségi kérdést.⁷⁶ Ennek érdekében sor került a két világháború közötti Románia egyetlen átfogó kisebbségjogi szabályozására: az augusztusban kihirdetett kisebbségi státútum⁷⁷ elvileg lehetővé tette, hogy a romániai kisebbségek egyházi, pénzügyi és alapítványi ügyeiket a törvényi kereteken belül autonóm módon, szervezeti szabályzataiknak megfelelően intézzék az állami intézményeket pedig ennek tiszteletben tartására hívta fel (9. cikk). Jogtörténeti kuriózum, hogy a törvény 16. cikke a „kisebbségi községek” (*comunele minoritare*) hivatalnokai számára kötelezővé tette a kisebbségi nyelv

72 Az 1918-1919 után eleinte létező passzivitással való leszámolást az 1921-es *Kiáltó szó* jelezte.

73 BÁRDI Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés rendezésére (A magyar elképzelések 1918–1940), *Magyar Kisebbség* 2004/1–2, 329. BÁRDI Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között, *Regio* 1997/2, 32–67.

74 ZAHORÁN Csaba: Egy kis Magyarország Nagy-Romániában. Alternatívák a Székelyföldre a két világháború közötti magyar tervezetekben, *Magyar Kisebbség* 2009/1-2, 144.

75 TITULESCU, Nicolae: *A béke dinamikája*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1982, 37.

76 MIKÓ Imre: *Huszonkét év*, Budapest, Studium, 1941, 207–208.

77 Kihirdette a Monitorul Oficial no. 178 din 4 August 1938. Csehszlovákia 1938-ban szintén kisebbségi státútummal kísérelte meg – sikertelenül – belső és külső helyzetét stabilizálni. SIMON Attila: Az 1938-as nemzetiségi státútum és a magyar kisebbség, *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2010 (12) 3, 29–51.

ismeretét is; ilyen rendelkezés a ma hatályos román jogszabályokban sincs.⁷⁸ Korabeli román értékelés szerint a kisebbségi státútum – amely a magyar politikai vezetők közreműködése nélkül, de egyházi és társadalmi vezetők véleményének figyelembe vételével született⁷⁹ – „*a teljes és zavartalan szabadságot biztosító I. világháború utáni román jogalkotás*” eredményeinek összefoglalója volt.⁸⁰ A státútum rendelkezéseinek gyakorlatba ültetésére nem került sor, ráadásul Románia 1940-ben Észak-Erdéllyel együtt ideiglenesen elveszítette magyar lakosságának túlnyomó részét – benne a Székelyfölddel. Hasonlóképpen elvesztette a vegyes lakosságú Észak-Bukovinát, Dél-Dobrudzsát és Besszarábiát, míg a német népcsoportot államközi szerződés alapján helyezték kivételezett jogi helyzetbe.

Az autonómia romániai viszonylatban nem csak magyar problémaként jelentkezett a két világháború közötti időszakban: a Szovjetunióban ugyanis 1924-ben létrejött a Moldovai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság. Abban Románia egyrészt az akkori keleti határát képező Dnyeszter folyó mindkét partján élő román nyelvű lakosság létének elismerését látta, másrészt veszélyforrást, amely részben a román uralom ellen fellépő dél-besszarábiai mozgalmaknak adhat háttérrel, részben pedig területi igényt fogalmazhat meg az akkori Románia északkeleti részeire.⁸¹

A szovjet típusú területi autonómiák megteremtésének szellemi-elvi alapja az 1920-as évek első felében kialakult *korenyizacija* („gyökeresítés”) volt, amely a területi elv lehető legkisebb egységig történő érvényre juttatását célozta annak érdekében, hogy az etnikai szempontból a többségtől eltérő, kompakt tömbben lakó csoport szocialista integrációja megvalósulhasson.⁸² Ennek eszköze a területi elhatárolás mellett a nemzeti nyelv teljeskörű használatának joga, illetve a többségben levő nemzetiség vezetésével megvalósuló igazgatási

78 Art. 16. Funcționarii din comunele minoritare, vor trebui să cunoască și limba minoritară respectivă.

79 MIKÓ i.m. 208.

80 THEODORESCU, Vasile M.: *Transilvania sub maghiari și români*, București, [k.n.], 1941, 108–109.

81 Az autonóm szovjet szocialista köztársaság létrehozását követően a román Külügyminisztérium által 1924. november 4-én nyilvánosságra hozott memorandum tartalmát ismerteti GUZUN, Vadim: *Transnistrian Autonomy: The Romanian Diplomatic and Security Perspective (1924)*, *Revista Istorică*, 2013/3–4., 277–278.

82 A *korenyizacija* meghatározást abban az időben még nem használták, csak később kezdték alkalmazni a gyarmati népek szabadság-küzdelmeire. A kor szovjet szava a fogalomra a *nacionalizacija* volt, a szó nemzetépítés értelmében. MARTIN, Terry Dean: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, h.n., Cornell University Press, 2001, 12., 25.

önállóság az állam keretén belül, annak érdekében, hogy „*a nemzetiségi dolgozók legszélesebb körű és legteljesebb bevonása az állami életbe*” biztosított legyen.⁸³ A szovjetek azonban emellett egy másik célt is követtek: a határmenti térségekben létrehozott egységek a Szovjetunió határainak másik oldalán élő lakosságra is vonzerőt kívántak kifejteni.⁸⁴

A területi elvre épülő szovjet nemzetiségpolitika 1944 végén jelent meg először Közép-Európában, az 1944 novembere és 1945 márciusa között Észak-Erdélyben bevezetett katonai igazgatás formájában. Az 1940-es II. bécsi döntés által érintett területen szovjet vezetés a helyi magyar és román vezetőkre épített „autonómia” révén próbálta meg területi alapon, illetve a magyar és a román nemzet egyenjogúságának elve mentén az együttélés nyitott kérdéseit rendezni.⁸⁵ A néhány hónapos időszak során elért eredmények nagy részét azonban az 1945 tavaszán berendezkedő román adminisztráció gyorsan felszámolta, hiába hangoztatta Petru Groza román miniszterelnök a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) 1945. május 13-i kolozsvári gyűlésén tartott magyar nyelvű beszédében, hogy „*egy Ezeréves (sic) per aktái zárulnak le és a két nép szomorú, tragikus tapasztalatainak hamván a legigazabb testvériség korszakának kell elkövetkeznie*”.⁸⁶

A következő nemzetiségi vonatkozású szovjet behatás az 1950-es évek elején történt. A megyéket megszüntető és tartományokat létrehozó 1950-es közigazgatási reform kettévágta a Székelyföldet,⁸⁷ úgy, hogy két magyar többségű tartomány jött létre Románia közepén: Maros és Sztálin (Brassó), amelyeknek eleinte magyar vezetője volt. Szovjet közbelépésre 1952-ben megszervezték

83 BEÉR János: A Román Népköztársaság új alkotmánya (II.), *Jogtudományi Közlöny*, 1953/5–6., 232.

84 Ilyen területek voltak a már említett Moldáv Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság mellett a Karéliai és a Fehérorosz Szovjet Szocialista Köztársaságok, amelyek Finnországra, illetve a Lengyelország keleti részén élő lakosságra kívánták vonzerőt kifejteni.

85 A román államigazgatás kolozsvári bevonulásának napján (1945. március 13.) Balogh Edgár a *Világosság* c. lapban úgy foglalta össze az észak-erdélyi autonómia hónapjait, hogy amíg „Észak-Erdély román és magyar népe a Vörös Hadsereg oltalma alatt testvéreket nyújthatott egymásnak, békésen és igazságosan felépítette a maga közös demokratikus helyi közigazgatását (...), addig a *feleki tetőn túl* (vagyis Romániában) *tombolt a nagy harc a reakciós szabotálók, a Maniu-gárdisták, a fasisztabarát elemek, a vasgárdista maradványok ellen.*” BALOGH Edgár: *Hídverők Erdélyben 1944-46*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985, 54.

86 A beszéd leiratát – *Erdély a legpokolibb politikai üzelmeknek esett áldozatul címmel* – közli az *Erdély* c. napilap 1945. május 16-i száma, a 2. lapon.

87 NOVÁK Csaba Zoltán: *Ținutul Secuiesc și reformele administrative din România în a doua parte a secolului al XX-lea*, <http://real.mtak.hu/15338/2/Novak%2520studiu.pdf> 2–3. (2019. 10. 24.)

a Magyar Autonóm Tartományt (MAT) a korábbi Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely megyék területén. A szovjet hatás azért hangsúlyozandó, mert a MAT nem a román kisebbségpolitika fejlődésének eredménye volt, és nem kisebbségvédelmi vagy területi alapú hatalommegosztási céllal jött létre, hanem külső nyomásra és szovjet mintára a társadalmi konfliktusok (pl. a kollektivizálás) etnikai konfliktussá transzformálódásának megakadályozása érdekében.⁸⁸

A szovjet modell új nemzetiségi elit kialakítását feltételezte, amely lojális a központhoz, képes a szocialista társadalomfejlődés követelményeinek kommunikálására a nemzetiségi lakosság felé, a „modernizáció” oktatási és kulturális intézményeinek megteremtésére és működtetésére, és sikerrel meg tudja vívni a harcot a tradicionális helyi nemzetiségi elittel.⁸⁹ A MAT létrejöttében döntő szerepet játszott a székelyföldi új elit meggyőződéses sztálinizmusa és példás fegyelmezettsége.⁹⁰ A névleges autonómia új integrációs modell alkalmazását jelentette Romániában, az átlag székely viszont „természetes” állapotként élte meg a MAT-ot és az általa biztosított kétnyelvűséget, ami révén, ha nem értett is egyet a fennálló rendszerrel, de minőségi változást érzett a két világháború közötti román világhoz képest.⁹¹ Ezt segítette, hogy kezdetben az erőszakszervezetek is jelentős részben magyar nemzetiségűekből álltak: a Securitate 71%-ban, a Milícia 60%-ban.⁹²

A MAT döntően magyar többségű volt, az 1956-os népszámlálás szerint az 565 000 magyar a lakosság 77% feletti részét tette ki. A románság Maroshévíz (Toplița) és (Szász)Régen (Reghin) rajonokban formált többséget a MAT-ban. A romániai magyarság nagy része azonban nem a MAT területén lakott, további

88 Ugyanez volt az indoka annak is, hogy a szocializmus időszakában több térségbeli állam is föderális átszervezés révén kívánta megőrizni a szocialista államrendet és kontroll alatt tartani a nemzetiségi törekvéseket. KYMLICKA, Will: *Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, In: KYMLICKA, Will – OPALSKI, Magda (eds.): *Can Liberal Pluralism be Exported? – Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2001, 64.

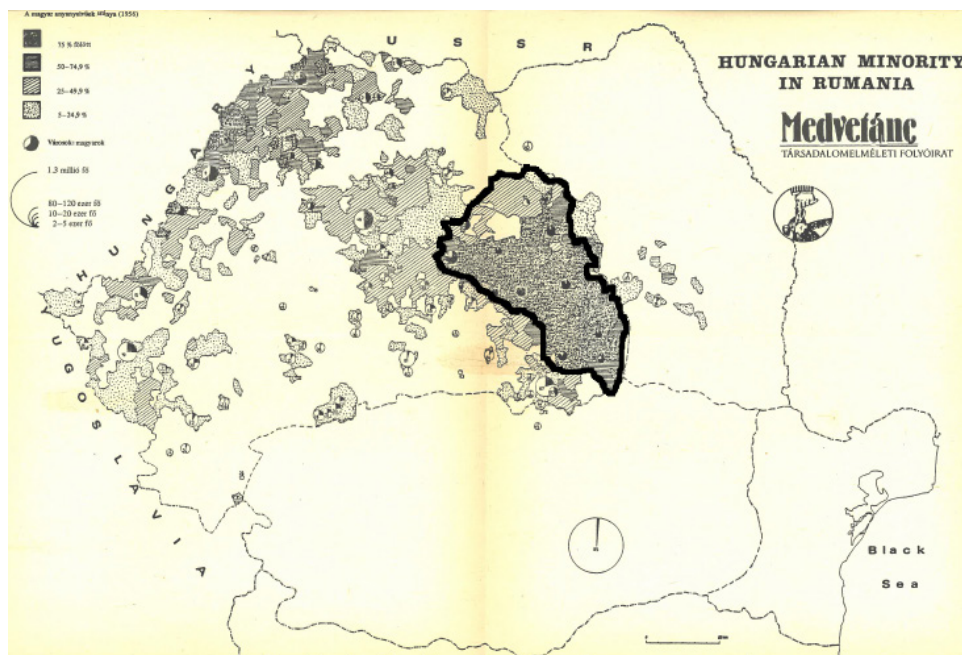
89 GAGYI József: *Magyar Autonóm Tartomány: egy centralizációs kísérlet*, Hatalom, értelmiségiek, társadalom, In: BÁRDI Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*, Csíkszereda, Pro-Print, 2005, 405.

90 BOTTONI, Stefano: A sztálini „kis Magyarország” megalakítása, 1952, In: BÁRDI Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*, Csíkszereda, Pro-Print, 2005, 314.

91 BOTTONI, Stefano: *Sztálin a székelyeknél*, Csíkszereda, Pro-Print, 2008, 18.

92 NOVÁK Csaba Zoltán: *Magyar Autonóm Tartomány*, <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/mobil/tarsadalomismeret/szocikk.php?id=12> (2019. 10. 24.)

közel egy millió magyar élt azon kívül olyan közegben – akár regionális vagy helyi többséget alkotva –, ahol a kisebbségi jogai éppen a MAT fennállására hivatkozással csökkentek folyamatosan.

2. sz. ábra. Románia magyarlakta területei az 1956-os népszámlálás adatai szerint az 1952-1960 között létezett Magyar Autonóm Tartomány (MAT) határainak megjelölésével. A MAT-ban a magyarság aránya 77% feletti volt, de a romániai magyarság alig több mint harmadát foglalta csak magában. (A szerző által átdolgozott térkép forrása: *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről*, Budapest, Medvetánc könyvek, 1988)

Román szempontból azonban a MAT pusztá léte által keletkeztetett láthatóság egyre kevésbé volt kívánatos. A magyar és román pártvezetők 1954. őszi budapesti találkozásán román részről általánosságban hangsúlyozták, hogy Magyarország túl nagy érdeklődést tanúsít a szocialista országokban élő magyarok sorsa iránt, sőt az erdélyi kérdést, a területi kérdéseket Románia vonatkozásában nem tekintik lezártnak.⁹³ Egy 1955. tavaszi kétoldalú pártvezetői megbeszélésen már a MAT is felmerült. Akkor a román fél sérelmezte,

93 Valter Roman volt román miniszter Rákosi Mátyással folytatott beszélgetéséről készült feljegyzését közli ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA, Andrea (eds.): *Minoritățile etnoculturale – Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*, Cluj, Seria Diversitate Etnoculturale în România, 2002, 799–804.

hogy a bukaresti magyar nagykövetség hivatalos térképet kért a MAT-ról annak érdekében, hogy azt a magyar közoktatásban használt atlaszokban „függelékként” tegyék a Román Népköztársaság térképe mellé. Aggodalmukat fejezték ki továbbá, hogy a magyarországi lapok erdélyi magyar vonatkozásokról írnak, illetve helytelenítették, hogy a magyar párt felső köreiben „nacionalista hangok” tiltakoznak a kolozsvári magyar útlevélhivatal – „konzulátus” – román bezáratása ellen és sürgetik egy hasonló intézmény marosvásárhelyi létrehozását.⁹⁴

Nem segítettek a MAT-hoz fűződő román ellenérzések eloszlításában Hruscsov 1959. márciusi NDK-beli szavai sem, aki az államhatárok eltűnését vizionálta a kommunizmus világméretű győzelme után. A szovjet vezető kijelentette, hogy azt követően csak a néprajzi határok maradnak, „*persze az ilyen határokon nem lesznek se határőrök, se vámtisztviselők*”.⁹⁵ Különösen fenyegetőnek tűnt román szempontból mindez annak fényében, hogy az 1956-os népszámlálás 77,4%-os magyar többséget mutatott ki a MAT területén, a román pártvezetés pedig 1956-ban olyan információkat kapott, miszerint tudatos magyar aknamunka folyik Erdélyben az autonómia megteremtése és a Magyarországhoz való visszacsatolás előkészítése érdekében.⁹⁶

Az RMP-n belül az 1950-es évek második felében végbement nacionalista fordulat így 1960-ban a MAT Maros-Magyar Autonóm Tartományá (MMAT) alakítását és román vezetők alá rendelését eredményezte; az 1960-as évek közepétől megindult reform és a Ceaușescu-éra kiépítése pedig reflektálni igyekezett az állítólagos magyar revíziós törekvésekkel szembeni – és azok esetleges szovjet támogatásával kapcsolatos – román félelmekre.⁹⁷ Annak eldöntése nehéz, hogy a román félelmek mennyire voltak megalapozottak. A légkör romlását kiválóan mutatta, hogy a magyar nyelvűség már a MMAT-ban is visszaszorult, „*az emberek a pártrendezvényeken nem merték használni az anyanyelvüket, még a folyóiratunk ügyeit és az irodalmi ügyeinket is román nyelven kellett megbeszelnünk*”,⁹⁸ és az 1970-es évektől a „tömbmagyar”

94 Az 1955. április 6-i találkozó jelentését közli ANDREESCU – NASTASĂ – VARGA i.m. 804–809. A felvetést Bukarest elutasította.

95 FÖLDES György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956-1989*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2007, 42.

96 MIOARA, Anton: Un proiect controversat: Regiunea Autonomă Maghiară – De la modelul stalinist la recurența naționalistă, *Revista Istorică*, 2012/3–4., 385.

97 A kérdés kapcsán lásd például MIOARA i.m. 384–389.

98 NOVÁK Csaba Zoltán (szerk.): *Aranykorszak? – A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája, 1965-1974*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2011, 242.

vidékeken is románul folyt a hivatalos élet.⁹⁹ A pártvezetés hatalmát erősítő káderrotáció – ami eredetileg azt célozta, hogy a vezetők ne építhessenek ki erős területi bázist a bukaresti központtal szemben – a magyarságot duplán sújtotta annak következtében, hogy jelentős magyar lakosságú vagy akár színmagyar népeségű közigazgatási egységekbe is román vezetőket neveztek ki, „[a] legfőbb szakmai kritériummá az etnikum vált: aki román [volt], az eleve alkalmas [volt] főnöknek”.¹⁰⁰

Az 1968-as megyésítés során a MMAT-ot felszámolták: az 1960-ban levágott déli részen létrejött Kovászna megye, az 1960-68 közötti részeken pedig Hargita és – bizonyos MMAT-on kívüli részek hozzácsatolásával, hogy a román többsége biztosított legyen – Maros megye.

1989-1990 után a demokratikus választásokra alapított önkormányzati rendszer Románia történetében először tette lehetővé a helyi és területi vezetők valódi társadalmi támogatáson alapuló megválasztását, illetve a tényleges parlamenti képviselőt megteremtését a bukaresti törvényhozásban. Ez minőségileg új helyzetet eredményezett, hiszen a magyar politikusok a közösség felhatalmazásával kerültek tisztségbe, nem pedig kinevezés révén. Az autonómia viszont nem lett elfogadottabb: az 1990-es marosvásárhelyi pogromot¹⁰¹ követően a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) és a Nemzeti Liberális Párt (PNL) közös nyilatkozatot adtak ki, amelyben az RMDSZ lemondott az autonómiáról, cserébe pedig ígéretet kapott az oktatási jogok, a vallási és kulturális intézmények létre és a közigazgatási decentralizációra.¹⁰²

Ekkorra a székelyföldi magyar többség kérdése újra egyértelműen át- és túlpolitizálttá vált: az 1991-ben a bukaresti törvényhozás számára elkészült az ún. Har-Kov-jelentés,¹⁰³ amely az 1989. december 22-ét követően Hargita

99 NOVÁK Csaba Zoltán – TÓTH-BARTOS András – KELEMEN Kálmán Lóránt: Újjászületés, Háromszékből Kovászna – Kovászna megye megszervezése és intézményesülése 1968-1972, h.n., Háromszék Vármegye Kiadó – Pro Print Kiadó, 2013, 74–75.

100 MARKÓ Béla: *Kié itt a tér*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2011, 186.

101 Az 1990. március 16-21. között Marosvásárhelyen zajló események több halálos áldozattal jártak, illetve ürügyet teremtettek az 1989 karácsonján megszüntetett titkosszolgálat újrászervezésére. Az események kezelése során a román rendőrség és hadsereg legalábbis rendkívül részrehajlóan járt el: a környékbeli románok Marosvásárhelyre vonulását és a magyarok sérelmére elkövetett agressziót nem akadályozta, míg a magyarokat és a magyar nemzetiségű cigányokat feltartóztatni igyekezett. A rendet csak azt követően állították helyre a városban, hogy a „magyar oldal” felülkerekedett.

102 BORBÉLY Zsolt Attila – SZENTIMREI Krisztina: *Erdélyi magyar politikatörténet 1989-2003*, Budapest, Reintegratio Könyvek, 2003, 12–14.

103 *Raportul Harghita Covasna* (1991) <http://agache-aurel.blogspot.be/2010/10/rapor->

és Kovászna megyéből úgymond elüldözött románok helyzetét taglalta, és mint ilyen kiváló eszköznek bizonyult etnikumközi feszültségek keltésére. A diktatúra bukását követően meggyengült román hálózatok újraszervezése a két magyar többségű megyében az ortodox egyházat is bevonta, ennek révén került sor 1994-ben a Kovászna-Hargitai román ortodox püspökség létrehozására.

Az etnikai töltettel rendelkező problémák sokasodása és a légkör elmérgesedése miatt végül mégis egyre erősebben jelentek meg az autonómatörekvések, kezdetben elkülönült oktatási rendszer követelése, majd 1993 óta komplex autonómaterv formájában. Az erdélyi magyar autonómaterv – a közösség jellemzőire való tekintettel – szinte mind összetettek: egyszerre tesznek javaslatot területi és személyi autonómatára, ahol az előbbi a tömbterületeket védené területi alapú hatalommegosztás révén, hivatalos kétnyelvűséggel, önálló intézményrendszerrel és széles körű gazdasági jogosítványokkal, az utóbbi pedig a szörványban és helyi kisebbségben élő magyarság – elsősorban – kulturális és oktatási intézményrendszerének önkormányzatiságát teremtené meg. Habár a koncepciók sok mindenben eltérnek egymástól, például abban, hogy a fennálló román közigazgatási beosztást veszik alapul vagy elvetik azt, vannak közös pontok is, így például egyik sem javasol – például a finnországihoz hasonló – társnemzeti státuszt a magyarságnak.¹⁰⁴

A kidolgozottságuk hiányosságai alapján sok esetben tűnhet úgy, hogy az elkészült autonómatadokumentumok inkább politikai állásfoglalások, mint alkalmazható alternatívák. Sőt, a tervek néha inkább önmagukért levő célnak látszanak, mint eszköznek egy jobb élet érdekében, ami azt is valószínűsíti, hogy összességében nem áll mögöttük koherens, átgondolt vízió, nem azonosítottak azok a kérdések, amelyek alku tárgyát képezhetik, és amelyek nem. Ez ellehetetleníti a közösségen belüli egységes álláspont kialakítását és annak képviselését is,¹⁰⁵ és hozzájárul ahhoz, hogy a kérdés továbbra is csak a politikai szlogenek szintjén maradjon, az azt szinte csak a kampányok idején hangoztató politikusok, és a tényleges kérdésekkel tisztában nem lévő lakosság esetében is.

Mivel román részről továbbra is elutasítják az ilyen felvetéseket, kifejezetten érdekes volt Traian Băsescu akkori államfő 2011-es terve, aki kezdeményezte a román közigazgatási rendszer átalakítását és a regionális felosztásra való

tul-harghita-covasna-justificare.html (2019. 10. 24.)

104 BOGNÁR i.m. 91.

105 Uo. 110–111.

áttérést, úgy, hogy abból Hargita és Kovászna megyét kivonták volna, megtartva közvetlen bukaresti alárendeltségüket.¹⁰⁶

Az autonómiával kapcsolatos probléma politikai tőkeszerzésre nemcsak a magyar, de a román oldalon is alkalmas. Ráadásul a „magyarkérdésnek” fontos belső legitimációs szerepe van: a román kormányzatok előszeretettel okolják a kudarcokért a Romániával szembeni állítólagos aknamunkát – mint történt az 1990-es években a NATO-csatlakozás csúszása kapcsán –, továbbá Erdély elszakítására irányuló szándékkal való riogatással hatékonyan tudják a romániai állapotokkal való elégedetlenség eltűrésére és szó nélkül hagyására rávenni a többségi társadalmat. Boia hangsúlyozza, hogy a mítoszok ilyen jellegű használata az ország számára káros és sürgeti a realitásokkal való szembenézést (ál)ellenségképek kergetése helyett, elsősorban a politikum, de a társadalom esetében is.¹⁰⁷

A felhasználás mély beágyazottságának jó példája a belső elhárítás, a Román Hírszerzőszolgálat (SRI) 2014. évi tevékenységéről szóló jelentése. A dokumentum az intézmény alkotmányvédelmi feladatai között nevesítette az *etnikai szélsőségeség* kezelését, amely nemzetközi szinten Románia politikájának „magyarelleneskénti” bemutatásában, belföldön pedig a „székely sajátosságok agresszív hangsúlyozásában” nyilvánult meg.¹⁰⁸ A román Belügyminisztérium által 2015-2020-ra készített közrendvédelmi és közbiztonsági stratégia tervezete is *kockázati tényező*ként említette az etnikai alapú autonómiatörekvéseket, habár ez a végleges szövegből már kimaradt.¹⁰⁹

A román kormány 2014 nyarán fejtette ki írásban a Székely Nemzeti Tanácsnak a székelyföldi autonómia kapcsán nézeteit. Eszerint Romániát

106 Arról később vita alakult ki, hogy az államfőnél tartott egyeztetésen pontosan mi hangzott el, egyes visszaemlékezések szerint szóba került a két megye 9. régióként kezelése is, de ezt az elnök tagadta és hangsúlyozta, hogy a 8 régió létrehozása mellett a 2 megye elkülönített megmaradása lett volna a maximum, amit elérhetett volna az RMDSZ. Lásd például *Basescu: Harghita si Covasna, "niciodata unite". Ce a propus presedintele, UDMR-ului* (2011. június 22.) <http://stirileprotv.ro/stiri/politic/basescu-harghita-si-covasna-niciodata-unite-ce-a-propus-presedintele-udmr-ului.html> (2019. 10. 24.)

107 BOIA, Lucian: *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 2011, 279.

108 A nyilvános szöveg románul elérhető <http://www.cdep.ro/bp/docs/F-362277298/RaportSRI2014.pdf> 7., (2019. 10. 24.)

109 *Közbiztonsági veszélynek minősítenék az autonómia követelését*, <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/44935-kozbiztonsagi-veszelynek-minositenek-az-autonomia-kovetel-eset> (2019. 10. 24.) Az elfogadott dokumentumból kikerült az autonómiával kapcsolatos rész. *Strategia națională de ordine și siguranță publică 2015-2020, Hotărâre 779/2015* <https://lege5.ro/Gratuit/haydeojtha/strategia-nationala-de-ordine-si-siguranta-publi-ca-2015-2020-hotarare-779-2015?dp=haztombyqzde> (2019. 10. 24.)

semmilyen szabály vagy vállalás nem kötelezi, hogy autonómiát biztosítson, sőt úgy vélték, hogy egy etnikai autonómia súlyosan veszélyeztetné az állam működését és az alapvető állampolgári jogok védelmét.¹¹⁰ A román parlament elé 2014 nyarán került legutóbb a területi autonómia betiltását célzó törvénytervezet.¹¹¹ Az elmúlt években az etnikai zászlókat betiltani szándékozó törvénytervezet is napvilágot látott, amely indoklásként Románia meghatározott részeiben egyes kisebbségi képviselők által konfliktus keltően használt etnikai zászlók keltette feszültség megszüntetését hozta fel, amiről nem nehéz a székelyföldi törekvésekre asszociálni.¹¹² Ezt követő, hasonló vonatkozású fejlemény június 4-ének romániai emléknappá nyilvánításának kezdeményezése volt Titus Corlăţean és Şerban Nicolea szociáldemokrata (PSD) szenátorok részéről.¹¹³

Nemcsak a politikusok, a kormányzat és a titkosszolgálatok, de a lakosság,¹¹⁴ sőt az igazságszolgáltatás sem fogadóképz a székely autonómia ötletére. A marosvásárhelyi bíróság például 2016. februárjában jogerős ítéletében arra hivatkozással utasította el egy székelyföldi turizmus népszerűsítését célzó egyesület bejegyzését, hogy ilyen elnevezésű egység nincs az országban, miközben minden probléma nélkül léteznek a térképen szintén nem szereplő közigazgatási egységre utaló Bukovina Turizmusáért Egyesület (*Asociația pentru Turism Bucovina*), az Avasvidék Egyesület (*Asociația Țara Oaşului*) és a különböző Fogaras-vidéki

110 A választ magyar nyelven közli http://sznt.sic.hu/hu-sic/index.php?option=com_content&view=article&id=772%3Aa-roman-kormany-valasza-a-szekely-szabadsag-napjanak-kialtvanyara&catid=12%3Afolyamodvanyok-valaszlevelek&Itemid=16&lang=fa (2019. 10. 24.)

111 *Pl-x nr. 152/2015 Propunere legislativă privind interzicerea autonomiei teritoriale și a oricărei forme de secesionism* http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=14202 (2019. 10. 24.) A javaslatot 2017. február 21-én ügyszóként a Képviselőház elutasította, így nem lett belőle jogszabály.

112 *Pl-x nr. 140/2015 Propunere legislativă privind interzicerea steagurilor cu caracter etnic* http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=14152 (2019. 10. 24.) A javaslatot 2016. december 28-án ügyszóként a Képviselőház elutasította, így nem lett belőle jogszabály.

113 A kezdeményezés dokumentumai elérhetőek: B311/2019, https://senat.ro/Legis/lista.aspx?nr_cls=b311&an_cls=2019#ListaDocumente (2019. 10. 24.)

114 Egy 2015-ös felmérés szerint Románia lakosságának 7,1% támogatja és 72,2% elutasítja a székely autonómiát, 11,2%-nak semleges a véleménye, 9,5%-nak nincs véleménye. *SONDAJ INSCOP României cred că președintele și premierul trebuie să colaboreze strâns pe subiecte de interes public* (2015. szeptember 28.) http://adevarul.ro/news/politica/sondaj-inscop-romaniei-cred-presedintele-premierul-trebuie-colaboreze-strans-subiecte-interes-public-1_56081e12f5eaafab2c0ef7e0/index.html (2019. 10. 24.)

egyesületek. Másik példaként pedig érdemes megemlíteni az elmúlt években zajlott erős kormány megbízotti¹¹⁵ fellépést elsősorban Hargita, de esetenként Maros és Kovászna megyékben is az igazságszolgáltatás előtt a székely zászlók ellen, amely ennek köszönhetően – a román szándékokkal ellentétesen – az autonómia küzdelem és a székelység vállalásának egyik jelképévé vált.

1990 óta mégis vannak olyan intézmények, amelyek valamiféle autonómiát tesznek lehetővé. Korábban említettük a választott helyi és megyei önkormányzatokat, a parlamenti képviselőket és szenátorokat, de ebbe a körbe tartoznak az önkormányzatok kezelt oktatási intézmények, a kulturális és tömegtájékoztató eszközök, az egyházak intézményrendszerei, valamint a jog által is elismert közösségi tulajdoni formák is – mint például a közbirtokosság a Székelyföldön.¹¹⁶ Ezek az intézmények többnyire nem kifejezetten a magyar közösséghez kapcsolódnak – részleges kivételt például a közbirtokosság jelent tekintettel a Székelyföld magas arányú magyar lakosságára – hanem valamennyi román állampolgár számára rendelkezésre állnak. Az autonómia törekvések fennmaradása, sőt időnkénti megerősödése azonban éppen annak következménye, hogy a fennálló jogi keretek mégsem elegendőek, mert nem teszik lehetővé a magyar közösségek számára a területi koncentrátságukból fakadó – gazdasági, társadalmi, stb. – előnyök kihasználását, a kihívások kezelését, illetve nyelvük és szimbólumaik egyenrangú használatát.

4. Románia integrációs törekvései a magyar közösség irányában

A nemzetállami megközelítés miatt Románia által preferált integrációs eszköz hagyományosan a politikai bevonás. Hiába merültek fel már 1919-1920 körül az első autonómia tervek, román részről – ahogy láttuk – mind a területi, mind a nem területi önkormányzatiságot elutasították, viszont támogatták a politikai formációk révén való megjelenést. Ezért kerülhetett sor 1922-ben az Országos Magyar Párt, 1944 után az MNSZ, 1989 után pedig az RMDSZ és más politikai erők létrehozására.

Érdemes megemlíteni, hogy a XX. század három nagy román politikai fordulata – 1918, 1944 és 1989 – közül kettő esetében politikai paktum tette lehetővé a magyarság romániai politikai életbe kapcsolódást, így az 1923-as

115 A kormány által kinevezett, azt a megyei és helyi adminisztráció irányában képviselő személy.

116 SALAT, Levente: *The Chances of Ethnic Autonomy in Romania – Between Theory and Practice*, In: KÁNTOR, Zoltán (ed.): *Autonomies in Europe: Solutions and Challenges*, Budapest, NPKE-L'Harmattan, 2014, 129.

csucsai, illetve az 1993-as neptuni paktumok. Az egyezségek nem jelentettek valódi megoldást a magyar közösség problémáira, de elismerték a magyarság bizonyos jogait és „szalonképessé” tették a magyar politikai képviseletet a román politikai elit számára. Az eredetileg követelt intézményesítés – így elsősorban a területi alapú hatalommegosztás (autonómia) – elmaradása, illetve a nemzetiségi problémák kiszámíthatatlan, hosszú távon tervezhetetlen politikai mezőbe kerülése viszont azt eredményezte, hogy a közösség számára fontos kérdések eldöntésében irreálisan nagy szerepet játszhattak akár egyes személyek pillanatnyi érdekei vagy személyes preferenciái.¹¹⁷

Az első politikai bevonási keret, amelynek kialakítását Bukarest kezdeményezte – leszámítva a valójában gyakorlatba nem ültetett 1923-as csucsai paktumot¹¹⁸ – a II. világháborút követő években létezett. 1945. június 23-án a román belügyminiszter több volt észak-erdélyi város élére magyar polgármestert nevezett ki.¹¹⁹ Később a MNSZ-hez kötődő kormány megbízottak (prefektusok) kerültek Csík, Udvarhely és Háromszék megyék élére, valamint magyar államtitkárok az oktatási és a propaganda minisztériumba, illetve a nemzetiségi államtitkárságra. Létrejöttek külön magyar tanfelügyelőségek Kolozsváron és Brassóban,¹²⁰ illetve Kolozsváron a magyar kultúra irányítását végző főfelügyelőség.¹²¹ A román hadseregben lehetővé vált a magyarok tisztté válása, a romániai magyar kommunisták pedig abban reménykedtek, hogy a közeli jövőben Székelyföld csendőrsége is magyar lesz.¹²² 1947-ben a Román Nemzeti Bank igazgatótanácsába is került magyar,

117 A romániai magyarság történetének számos forrása elérhető magyar nyelven, így a történelmi folyamatok ismertetésétől ehelyütt eltekintünk.

118 Petru Groza későbbi miniszterelnök szerint, aki 1923-ban a paktumot román részről aláíró Néppárthoz (Partidul Poporului) tartozott, „a paktumból semmit sem tartottunk be, csak azt az egy pontot, hogy a magyar urak képviselőségeikhez jussanak. S ezzel meg is voltak elégedve”. SÍPOS Attila (szerk.): *Groza Péter emlékére*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984, 36. Tény, hogy a paktumot nem a román, hanem a magyar fél mondta fel először.

119 Nagyvárad, Zilah, Nagybánya, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy és Marosvásárhely magyar polgármestert, míg az akkor még szintén magyar többségű Kolozsvár, Szamosújvár és Dés városok pedig magyar alpolgármestert kaptak. http://www.hunsor.se/dosszie/erdelyitortenetikronologia44_53.pdf 22–23. (2019. 10. 24.)

120 JOÓ Rudolf: *A nemzetiségek egyenjogúsításának útján*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 69–70. A törvényi rendelkezés csak szentesítette a meglévő, 1945-ben kialakított helyzetet.

121 *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában*, Bukarest, A nemzetiségi minisztérium kiadása, 1948, 19. A kolozsvári, marosvásárhelyi és nagyváradai magyar színházak állami finanszírozást is kaptak. Uo.

122 SÍPOS i.m. 96.

ami az állami propaganda szerint azt hirdette, hogy a „*hitelpolitika tekintetében többé nem egy ellenséges állami hatósággal állunk szemben, hanem mi magunk [a romániai magyarok] is részesévé váltunk az államhatalomnak*”.¹²³ Mindazonáltal a megszerzett tisztségek inkább szimbolikusak voltak, nem jelentettek valódi döntési vagy befolyási pozíciót.¹²⁴

A kommunista rendszer megszilárdulásával sor került a magyar intézmények felszámolására, minden esetben az etnikai különállás helytelenítésére, a közös – román-magyar – intézmények fontosságára és a magyarság hatalomba emelésére hivatkozással. A hatalomból így „részesedett” a magyar szövetkezetek vezetősége,¹²⁵ vagy a kolozsvári székhelyű Romániai Magyar Írók Szövetsége, amely Romániai Írók Szövetsége néven 1948 januárjában összeolvadt a Román Írószövetséggel. Érdeemes megemlíteni, hogy ami magyar szempontból az önálló magyar intézmény megszűnése volt, az román szemszögből a testület nevének Román Írószövetségről Romániai Írószövetségre változtatása miatt a hatalom *nemzetellenes* megnyilvánulása.¹²⁶ 1948-ban, az iskolák államosítása során felszámolták a kolozsvári és brassói magyar tankerületeket is, helyükbe közös román-magyar tanfelügyelőségeket állítva.¹²⁷ A politikai érdekképviseleti szervezet, az MNSZ formális felszámolására 1953-ban került sor.

Az intézmények beolvasztásának második nagy hulláma az 1950-es évek végén következett, amikor az Román Munkáspárt meghirdette a politikai és területi revizionizmus elleni harcot. Ennek áldozatul estek magyar iskolák, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem és a MAT is. A félelem és a megfelelési kényszer légköre olyan erős volt, hogy a MAT saját maga dolgozott ki stratégiát az iskolák összevonására, amit Szövérfi Zoltán propagandatitkár azzal indokolt, hogy „*ezt követeli az élet. Az asszimiláció egy normális tendencia*”.¹²⁸

1968-1989 között a Román Kommunista Pártban (RKP), a megyei pártstruktúrákban, illetve ideiglenesen a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa (MNDT) keretében jelenhettek meg magyar érdekek, eredményt elérni viszont leginkább a központi vezetéssel ápoltság személyes kapcsolatok

123 *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában*, 21.

124 VINCZE Gábor: *Nemzeti kisebbségektől a „magyar nemzetiségű románok”-ig*, In: BÁRDI Nándor (szerk.): *Források és stratégiák*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1999, 180.

125 *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában*, 22.

126 BOIA, Lucian: *Capcanele istoriei*, București, Humanitas, 2013, 336.

127 JUHÁSZ Gyula (szerk.): *Hetven év – A romániai magyarság története 1919-1989*, Budapest, Magyarágkutató Intézet, 1990, 76.

128 GAGYI i.m. 410.

révén lehetett.¹²⁹ Ahogy a külpolitikailag elszigetelődő és nehezebb gazdasági helyzetbe kerülő pártvezetés a nacionalizmus felé fordult és erősödött a diktatúra, úgy gyengült az intézményi struktúra. Az államirányítás egyre inkább elnöki dekrétumok útján, illetve nem nyilvános és sokszor szóbeli végrehajtási utasítások révén valósult meg, ami önkényeskedés alapja lett és a korrekciók lehetőségének csökkenését okozta.¹³⁰ Azok a nemzetiségi vezetők – a rendszer mindvégig törekedett létszámarányos megjelenítésükre – akik számára a nemzeti identitás meghatározó volt, előbb-utóbb távozásra kényszerültek: így Király Károly 1972-ben, Bodor Pál, a magyar adás főszerkesztője 1983-ban; Fazekas János, Sütő András és Domokos Géza 1984-ben szorultak ki az RKP Központi Bizottságából. Akik az erősödő állami nacionalizmust össze tudták értékrendjükkel egyeztetni – például Gere Mihály, Hajdu Győző, Koppándi Sándor – az apparátusban maradhettek.

A változásokat követően, egészen 1990 márciusáig a romániai magyarság nem önálló intézményben gondolkozott, hanem kulturális közösségben, vagyis több magyar pártban, román pártok keretein belüli, illetve platformokban megvalósuló politizálás révén kívánta a kulturális értékek előmozdítását.¹³¹ Ezt az elképzelést a marosvásárhelyi véres március sodorta el, és azt követően kezdődött a kulturális közösség politikai közösséggé alakulása. A közösséget megosztó kérdések miatt eleinte az 1989 decemberében létrejött RMDSZ-en belül, később azzal párhuzamosan jelentek meg az eltérő elképzelések, de az etnikai határvonal a politikában megmaradt, nem jött létre sem vegyes párt, sem többségi párton belül magyar szekció. Ez jelentős mértékben a teljes romániai társadalomban és politikumban tovább élő nemzetállami gondolkozásra vezethető vissza.

1989 óta az RMDSZ több esetben volt kormánytag, illetve támogatta a kormányt kívülről, ami – összekapcsolódva a Romániára az EU- és NATO-integráció miatt nehezedő nemzetközi nyomással – pozitív változásokat eredményezett a jogrendben, és a magyar közösség otthonosságérzetét is

129 KIRÁLY Károly: *Nyílt kártyákkal I.*, h.n., Nap Kiadó, 1995, 125–129.

130 ARA-KOVÁCS Attila – DÁVID György – JOÓ Rudolf – KŐSZEGI László – NAGY József – TÓTH Károly Antal – VÁSÁRHELYI Judit: *Jelentés a romániai magyarság helyzetéről*, In: Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről, Budapest, Medvetánc Könyvek, 1988, 72–73.

131 LŐRINCZ Csaba: A romániai magyar közösség politikai programja és a program megvalósítására irányuló koncepciói 1989 után, In: LŐRINCZ Csaba – ORBÁN Viktor – NÉMETH Zsolt – ROCKENBAUER Zoltán: *Nemzetpolitika, 88-'98*, Budapest, Pro Minoritate Alapítvány, 1998, 54.

növelte.¹³² A változások legfontosabb jellemzője azonban a gyakorlatba ültetés szelektivitása és a garanciák hiánya, ami mutatja a jogállam hiányosságait és az adott körülményekhez kötődő politikai megegyezések hatékony intézményi háttér nélküli törékenységet.¹³³ Az alkotmányba például bekerült 2003-ban egy nemzetiségi státútum sarkalatos törvényként való elfogadásának előírása, a kormány által benyújtott tervezetet azonban a Szenátus elutasította 2005-ben, a Képviselőház pedig azóta is „jegeli” a javaslatot.¹³⁴ A román jogszabályok értelmezése is etnikailag determinált: ezt mutatják a már említett, folyamatosan zajló, a társadalmi légkört mérgező kormány megbízotti fellépések és perek a magyar feliratokkal, szimbólumokkal szemben.

Tovább élni látszik azonban az a gyakorlat, hogy a magyar közösség politikai képviselője, az RMDSZ kormánytagság nélkül is birtokol bizonyos kormányzati funkciókat. Így bár a szövetség 2012-ben ellenzékbe szorult, egy-egy államtitkári rangú vezetője maradt az Oktatási Minisztériumban a kisebbségi oktatási ügyek felügyeletére, illetve az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala élén.¹³⁵ Érdekes, és mindezidáig egyedüli alkalom volt, amikor a 2015-2016-ban regnált technokrata Cioloş-kormány kinevezett egy RMDSZ-hez kötődő magyar alprefektust (helyettes kormány megbízottat) Temes megyébe. Őt végül 2016 decemberében – másfél hónappal a kinevezése után – egy autonómia kapcsán tett támogató kijelentése miatt menesztették.¹³⁶

132 VERES i.m. 92.

133 A közelmúltban a 2016. december 21-én a szociáldemokrata-liberális kormánykoalíció és az RMDSZ között aláírt megállapodás mutatta ezt, amelynek több pontja is meglévő román törvények és vállalt nemzetközi kötelezettségek érvényesítését célozza. A szöveg elérhető: http://adevarul.ro/news/politica/psd-alde-semnat-protocol-colaborare-parlamentara-udmr-prevede-documentul-1_585a6e205ab6550cb8a1a29a/index.html (2019. 10. 24.)

134 A törvényjavaslat dokumentumai és a parlamenti események kronológiája elérhető http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=6778 (2019. 10. 24.)

135 Ez utóbbiból 2015. október 1-jei hatállyal leváltották az RMDSZ által jelölt vezetőt, aki korábbi – tatár etnikumú – helyettesével cserélt helyet. A leváltást megelőzően, szeptember 29-én az RMDSZ a parlamentben támogatta a PSD-kormány megbuktatására irányuló – sikertelen – bizalmatlansági indítványt. 2017 májusában az akkori román kormányfő visszahelyezte az RMDSZ-hez kötődő vezetőt. Az oktatási államtitkár 2017. júniusi nyugdíjba vonulása után is RMDSZ-hez tartozó politikus vette át a tisztséget.

136 *Menesztették a magyar alprefektust, aki szerint téves az egységes nemzetállam megnevezés* (2016. december 8.) <http://www.maszol.ro/index.php/belfold/73646-menesztettek-a-magyar-alprefektust-aki-szerint-teves-az-egyseges-nemzetallam-megnevezes%7C%7C%7CMenesztett%C3%A9k%20a%20magyar%20alprefektust,%20aki%20szerint%20t%C3%A9ves%20az%20egys%C3%A9ges%20nemzet%C3%A1llam%20>

Együttműködés tehát – már csak a politikai realitások miatt is – létezik, de az eredményesség és a magyar közösség otthonosságérzetének növekedését eredményező változások kicsikarása továbbra is személyi kapcsolatok és kvalitások függvénye, az intézményesítettség hiánya nyilvánvaló probléma.

5. Összegzés: Románia területi autonómia nélkül

Habár az ország lakosságának közel 90%-a román nemzetiségű, Románia nem tekinthető – az erre vonatkozó alkotmányos kitétel ellenére sem – nemzetállamnak. Ezt nem csak elutasítja a lakosság egy része, hanem az ország jól meghatározható részein olyan magyar közösség él, amely területi autonómiára törekszik. Komoly és feszültségkeltő probléma, hogy az erre reflektáló román válasz rendkívül negatív, sőt a párbeszédőtől is elzárkózó. Az autonómia- vagy területi alapú hatalommegosztás-ellenes fellépés a politikumtól az igazságszolgáltatásig terjedően megjelenik: létezik egy fennálló jogi helyzet, amelyet egy meghatározott kisebbségi közösség elégtelennek tart, és amelynek megváltoztatásáért küzd, miközben az állam a maga teremtette nemzetállami és jogi keretekre hivatkozva utasítja el a törekvéseket és a párbeszédet is.

Komoly gond a román alkotmányfejlődés szervességének hiánya; például az 1952-es székelyföldi területi autonómia Sztálin közvetlen beavatkozása révén került be az alkotmány szövegébe, de az állam megerősödésekor és a szovjet befolyás csökkenésével párhuzamosan először megváltozott a vonatkozó szabályozás 1960-ban, majd teljesen eltűnt 1968-ban. A román alkotmányozásra gyakorolt külső és belső események fontosságának hangsúlyozása azért fontos, mert a körülmények változásai az (alkotmányos) szabályok jelentős változását eredményezhetik – kiszámíthatatlanná téve hosszú távon a jogszabályi környezetet olyan kérdésben is, mint a magyar közösség tényleges jogegyenlősége, illetve közösségi és egyéni jogai. Ez az anomália csak a román politikai elit és a társadalmi többség szemléletének megváltozásával, a magyarság közösségi integrációja gondolatának elfogadásával – és annak alkotmányba foglalásával – szűnhet meg, hiszen reálisan nem várható a romániai magyarságtól az erre irányuló törekvéseik feladása és az asszimilációs út választása.

A romániai magyarság autonómia-törekvéseinek eddigi sikertelenségének azonban nem csak a romániai alkotmányfejlődés szervetlensége és a politikai-társadalmi többség elutasítása az okai. Ezekon túlmenően egyrészt a közösség nem elég erős sem demográfiai, sem gazdasági, sem más szempontból ahhoz,

megnevez%C3%A9s (2019. 10. 24.)

hogy akaratát rákényszerítse az államra. A kudarcban fontos szerepet játszik, hogy a magyar közösség nem egységes: csak alig fele él a Székelyföldön és még az ott lakók is többféle elképzeléssel rendelkeznek, amely a „*nem kell autonómiától*” a *teljes függetlenségig* terjed. A Székelyföld vonatkozásában kidolgozott autonómiatervek eddig nem tudtak közös nevezőre jutni sem a terület kiterjedésében, sem a belső igazgatás kérdésében – megtartsák-e a romániai struktúrát vagy térjenek vissza az ősi székek rendszeréhez – sem a hatáskörök vonatkozásában. Ez a megosztottság nemcsak gyengíti a törekvéseket Románia irányában, de a külföld számára érthetlenné, sőt komolytalanná is teszi azokat, hiszen azt a benyomást kelti, hogy az érintettek sem tudják mit is szeretnének.

Fontos további ismérve a sikertelenségnek, hogy nincs olyan meghatározó romániai társadalmi csoport, amely partner lehetne akár az ország regionalizálása, akár meghatározott autonómiastruktúrák kialakítása tekintetében: a többszázazres német közösség szinte teljesen eltűnt, a román többség irányában pedig politikai elit a magyar veszéllyel és Erdély elvesztésének rémképével ijesztgetve sikeresen legitimálja saját centralizációs törekvéseit és bármiféle román regionalizmus ellenzését. Az is fontos szempont, hogy más nemzetiségű érdekeltek hiányában a területi alapú hatalommegosztás kapcsán esetleg kialakuló diskurzus azonnal leegyszerűsödik magyar-román vitává, ami politikai és szimbolikus mezőbe tolja a kérdést, így lehetetlenítve el a produktív eszmecserét.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül – habár ezt jelen írásban nem vizsgáltuk – hogy nemzetközi érdek sem fűződik egy romániai területi autonómia megteremtéséhez, ezért nincs erre irányuló nemzetközi nyomás sem. Magyarország vonatkozó törekvéseinek vizsgálata is megérne egy hosszabb elemzést, itt most elég annak egyértelműsítése, hogy jelenleg nincs a magyarság számára kedvező alkuhelyzet.

Ezek a tényezők kellően negatív képet festhetnek szemeink elé, viszont a helyzet mégsem ennyire egyértelmű. Az elmúlt időszak egyes vitái – zászlók, nyelvhasználat és emlénapok kapcsán, az Úz-völgyi katonai temető 2019-es ostroma – egyértelműen azt mutatják, hogy a magyar közösség megoldatlan társadalmi integrációjának kérdései miatt Románia és a romániai társadalom belső feszültségekkel küzd. A probléma létének román tagadása ellenére is nyilvánvaló, hogy a magyar közösség jelentős része, különösen a Székelyföldön, más jellegű jogi és társadalmi megoldást keres, mint a fennálló keret. Az autonómiára irányuló törekvések román részről, a törekvések negligálása

vagy elutasítása pedig magyar részről okoz állandó, de legalábbis bármikor felszínre törni képes frusztrációt. Mindez jelentős mértékben gyengíti nem csak Románia belső stabilitását, de a regionális és a magyar-román államközi együttműködést is. Ez pedig egyik államnak és Európának sem érdeke.